

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ СТАТИСТИКИ, ОБЛІКУ ТА АУДИТУ

Фінансово-економічний факультет

Кафедра фінансів, банківської справи та страхування

Спеціальність 072- «Фінанси, банківська справа та страхування»

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА БАКАЛАВРА

на тему

«ФУНКЦІОНУВАННЯ НЕДЕРЖАВНИХ ПЕНСІЙНИХ ФОНДІВ УКРАЇНИ В СУЧАСНИХ УМОВАХ»

Кваліфікаційна робота бакалавра містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело.

Студент IV курсу групи Фб-4 20.04 _____ Кияниця Антон Андрійович

Науковий керівник _____ к.е.н., доцент І. В. Заїчко

Робота допущена до захисту _____ д.е.н., професор Т. Г. Бондарук

Київ 2024

Ім'я користувача:
Горобець Олена

ID перевірки:
1016367389

Дата перевірки:
17.06.2024 11:44:39 EEST

Тип перевірки:
Doc vs Internet

Дата звіту:
18.06.2024 10:54:51 EEST

ID користувача:
88017

Назва документа: КРБ_Кияниця_на плагіат

Кількість сторінок: 84 Кількість слів: 16709 Кількість символів: 129661 Розмір файлу: 3.77 MB ID файлу: 1016173971

23.7% Схожість

Найбільша схожість: 4.09% з Інтернет-джерелом (http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/T031057.html)

23.7% Джерела з Інтернету

1000

Сторінка 86

Пошук збігів з Бібліотекою не проводився

0% Цитат

Вилучення цитат вимкнене

Вилучення списку бібліографічних посилань вимкнене

0% Вилучень

Немає вилучених джерел

Модифікації

Виявлено модифікації тексту. Детальна інформація доступна в онлайн-звіті.

Замінені символи

4

**НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ СТАТИСТИКИ, ОБЛІКУ ТА АУДИТУ
ФІНАНСОВО-ЕКОНОМІЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ
КАФЕДРА ФІНАНСІВ, БАНКІВСЬКОЇ СПРАВИ ТА СТРАХУВАННЯ**

Освітній ступінь - *бакалавр*

Галузь знань - *07 «Управління і адміністрування»*

Спеціальність – *072 «Фінанси, банківська справа та страхування»*

Освітньо-професійна програма – *«Фінанси, банківська справа та страхування»*

ЗАТВЕРДЖУЮ

Завідувач кафедри фінансів
банківської справи та страхування
д.е.н., проф. Т.Г. Бондарук

“ _____ ” _____ 2024 року

ЗАВДАННЯ

**на кваліфікаційну роботу бакалавра
Кияниці Антона Андрійовича**

1. Тема роботи: «Функціонування недержавних пенсійних фондів України в сучасних умовах»

затверджена наказом НАСОНА від “ _____ ” _____ 202__ року № _____

керівник роботи: к.е.н., доц. Заїчко І.В.

2. Термін здачі студентом закінченої роботи: _____

3. Вихідні дані до роботи: праці вітчизняних та зарубіжних вчених з проблем функціонування недержавних пенсійних фондів, періодичні видання, чинне законодавство і нормативно-правові акти, дані Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку, Державної служби статистики України та відкритих інформаційних Інтернет-джерел, аналітичні матеріали.

4. Зміст розрахунково-пояснювальної записки (перелік питань, які потрібно розробити):

- розкрити сутність, роль та принципи функціонування недержавних пенсійних фондів;
- охарактеризувати особливості регулювання та функціонування недержавних пенсійних фондів у пенсійній системі країни;
- проаналізувати основні показники функціонування недержавних пенсійних фондів в Україні;
- дослідити особливості функціонування недержавних пенсійних фондів в Україні;
- виокремити перспективи розвитку недержавного пенсійного забезпечення в Україні;
- обґрунтувати доцільність імплементації світового досвіду функціонування недержавних пенсійних фондів в систему пенсійного забезпечення України.

5. Перелік графічного матеріалу має бути достатнім для досягнення мети кваліфікаційної роботи бакалавра.

6. Дата видачі завдання _____

Керівник _____

Завдання прийняв до виконання _____

КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН

№ з/п	Назва етапів кваліфікаційної роботи	Строк виконання етапів роботи	Відмітка про виконання
1.	Затвердження теми і наукового керівника кваліфікаційної роботи бакалавра на засіданні кафедри		
2.	Опрацювання першоджерел по темі роботи		
3.	Розробка плану роботи, методики та інструментарію досліджень		
4.	Проведення економічних досліджень та їх аналіз		
5.	Написання вступу до роботи		
6.	Написання першого розділу роботи		
7.	Написання другого розділу роботи		
8.	Написання третього розділу роботи		
9.	Написання висновків та пропозицій, оформлення роботи		
10.	Подача першого варіанту роботи на кафедру		
11.	Доопрацювання роботи згідно з зауваженнями керівника		
12.	Попередній захист роботи		

Студент _____ **Кияниця А.А.**
(підпис)

Керівник роботи _____ **Заїчко І.В.**
(підпис)

РЕФЕРАТ
кваліфікаційної роботи бакалавра
студента Національної академії статистики, обліку та аудиту
Кияниці Антона Андрійовича

Тема: «Функціонування недержавних пенсійних фондів України в сучасних умовах»

Загальний обсяг роботи складає 82 сторінки.

Містить 8 таблиць, 17 рисунків, 72 літературних джерела.

Актуальність дослідження. Питання фінансування непрацездатних верств населення завжди було і залишається одним з найбільш актуальних у контексті виконання державою своєї захисної функції. Одним з державних механізмів матеріальної підтримки непрацездатного населення є пенсійне забезпечення. Солідарні пенсійні системи, які активно впроваджувалися розвинутими країнами на початку ХХ століття, наразі стикаються з рядом викликів, які негативно впливають на здатність державної пенсії забезпечити гідний рівень життя. Тому більшість країн сприяють активному розвитку систем недержавного пенсійного забезпечення поруч із солідарними системами. Особливо актуальним стає розвиток системи недержавного пенсійного забезпечення в умовах посиленого впливу на пенсійні системи таких факторів, як старіння нації, зростання середнього очікуваного терміну життя населення, інфляція і т.д.

В Україні система недержавного пенсійного забезпечення зараз є недостатньо розвиненою через недосконалу нормативно-правову базу та низький рівень довіри суспільства до діяльності недержавних пенсійних фондів та страхових компаній. Останні виклики, такі як пандемія COVID-19 та військові дії на території України, підсилили тиск на пенсійну систему через старіння нації, зростання середнього очікуваного терміну життя населення, інфляцію, девальвацію національної валюти. Ці фактори вплинули на можливості

Державного пенсійного фонду України виконувати свої зобов'язання. Тому, питання вдосконалення системи недержавного пенсійного забезпечення в Україні в умовах сучасних викликів стає особливо актуальним.

Створення ефективної системи приватного пенсійного забезпечення сприятиме підвищенню добробуту населення в Україні, а також сприяє розвитку та інтеграції фінансового ринку країни зі світовими фінансовими ринками, впровадженню передових практик та нормативів, а також удосконаленню законодавства у фінансовій сфері.

Мета кваліфікаційної роботи бакалавра – узагальнення теоретичних засад та розробка практичних рекомендацій щодо подальшого підвищення ефективності функціонування недержавних пенсійних фондів в Україні в сучасних умовах.

Об'єкт кваліфікаційної роботи – недержавні пенсійні фонди в Україні.

Предмет кваліфікаційної роботи – особливості функціонування недержавних пенсійних фондів в Україні.

При виконанні кваліфікаційної роботи бакалавра використовувались такі методи дослідження: систематизації та емпіричного дослідження – при вивченні теоретичних засад функціонування недержавних пенсійних фондів; класифікаційно-аналітичний – для систематизації принципів та класифікації видів недержавних пенсійних фондів; статистичного та порівняльного аналізу – при аналізі результатів функціонування недержавних пенсійних фондів в Україні, діалектичного і порівняльного аналізу – для узагальнення світового досвіду функціонування недержавних пенсійних фондів; логічної структуризації – для побудови структури дослідження, узагальнення його теоретичних і практичних положень.

У першому розділі розкрито сутність, роль та принципи функціонування недержавних пенсійних фондів; охарактеризовано особливості регулювання та функціонування недержавних пенсійних фондів у пенсійній системі країни.

Другий розділ присвячений аналізу основних показників функціонування недержавних пенсійних фондів в Україні та досліджено особливості функціонування недержавних пенсійних фондів в Україні.

В третьому розділі виокремлено перспективи розвитку недержавного пенсійного забезпечення в Україні та обґрунтовано доцільність імплементації світового досвіду функціонування недержавних пенсійних фондів в систему пенсійного забезпечення України.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що отриманні результати спрямовані на підвищення ефективності функціонування недержавних пенсійних фондів в світлі євроінтеграційної спрямованості України.

Ключові слова: ринок капіталу, фінансовий ринок, банки, акції, цінні папери, недержавні пенсійні фонди, пенсійне забезпечення, пенсійна система, пенсійне забезпечення, недержавне пенсійне забезпечення, трирівнева пенсійна система.

Студент

А.А. Кияниця

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1 ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ФУНКЦІОНУВАННЯ НЕДЕРЖАВНИХ ПЕНСІЙНИХ ФОНДІВ	6
1.1. Сутність, роль та принципи функціонування недержавних пенсійних фондів	6
1.2. Регулювання та особливості функціонування недержавних пенсійних фондів у пенсійній системі країни.....	15
РОЗДІЛ 2 ДОСЛІДЖЕННЯ ОСОБЛИВОСТЕЙ ФУНКЦІОНУВАННЯ НЕДЕРЖАВНИХ ПЕНСІЙНИХ ФОНДІВ В УКРАЇНІ В СУЧАСНИХ УМОВАХ.....	28
2.1. Аналіз основних показників функціонування недержавних пенсійних фондів в Україні.....	28
2.2. Особливості функціонування недержавних пенсійних фондів в Україні	41
РОЗДІЛ 3 ШЛЯХИ ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ НЕДЕРЖАВНИХ ПЕНСІЙНИХ ФОНДІВ В УКРАЇНІ	53
3.1. Перспективи розвитку недержавного пенсійного забезпечення в Україні ..	53
3.2. Імплементация світового досвіду функціонування недержавних пенсійних фондів в систему пенсійного забезпечення України	60
ВИСНОВКИ.....	72
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	77

ВСТУП

Актуальність теми. Питання фінансування непрацездатних верств населення завжди було і залишається одним з найбільш актуальних у контексті виконання державою своєї захисної функції. Одним з державних механізмів матеріальної підтримки непрацездатного населення є пенсійне забезпечення. Солідарні пенсійні системи, які активно впроваджувалися розвинутими країнами на початку XX століття, наразі стикаються з рядом викликів, які негативно впливають на здатність державної пенсії забезпечити гідний рівень життя. Тому більшість країн сприяють активному розвитку систем недержавного пенсійного забезпечення поруч із солідарними системами. Особливо актуальним стає розвиток системи недержавного пенсійного забезпечення в умовах посиленого впливу на пенсійні системи таких факторів, як старіння нації, зростання середнього очікуваного терміну життя населення, інфляція і т.д.

В Україні система недержавного пенсійного забезпечення зараз є недостатньо розвиненою через недосконалу нормативно-правову базу та низький рівень довіри суспільства до діяльності недержавних пенсійних фондів та страхових компаній. Останні виклики, такі як пандемія COVID-19 та військові дії на території України, підсилили тиск на пенсійну систему через старіння нації, зростання середнього очікуваного терміну життя населення, інфляцію, девальвацію національної валюти. Ці фактори вплинули на можливості Державного пенсійного фонду України виконувати свої зобов'язання. Тому, питання вдосконалення системи недержавного пенсійного забезпечення в Україні в умовах сучасних викликів стає особливо актуальним.

Створення ефективної системи приватного пенсійного забезпечення сприятиме підвищенню добробуту населення в Україні, а також сприяє розвитку та інтеграції фінансового ринку країни зі світовими фінансовими ринками, впровадженню передових практик та нормативів, а також удосконаленню законодавства у фінансовій сфері.

Мета і завдання дослідження. Мета кваліфікаційної роботи бакалавра – узагальнення теоретичних засад та розробка практичних рекомендацій щодо подальшого підвищення ефективності функціонування недержавних пенсійних фондів в Україні в сучасних умовах.

Для досягнення поставленої мети необхідно вирішити такі *завдання*:

- розкрити сутність, роль та принципи функціонування недержавних пенсійних фондів;
- охарактеризувати особливості регулювання та функціонування недержавних пенсійних фондів у пенсійній системі країни;
- проаналізувати основні показники функціонування недержавних пенсійних фондів в Україні;
- дослідити особливості функціонування недержавних пенсійних фондів в Україні;
- виокремити перспективи розвитку недержавного пенсійного забезпечення в Україні;
- обґрунтувати доцільність імплементації світового досвіду функціонування недержавних пенсійних фондів в систему пенсійного забезпечення України.

Об'єкт кваліфікаційної роботи – є недержавні пенсійні фонди в Україні.

Предмет кваліфікаційної роботи – особливості функціонування недержавних пенсійних фондів в Україні.

Методи дослідження. У кваліфікаційній роботі бакалавра використані такі методи дослідження: систематизації та емпіричного дослідження – при вивченні теоретичних засад функціонування недержавних пенсійних фондів; класифікаційно-аналітичний – для систематизації принципів та класифікації видів недержавних пенсійних фондів; статистичного та порівняльного аналізу – при аналізі результатів функціонування недержавних пенсійних фондів в Україні, діалектичного і порівняльного аналізу – для узагальнення світового досвіду функціонування недержавних пенсійних фондів; логічної структуризації

– для побудови структури дослідження, узагальнення його теоретичних і практичних положень.

Інформаційна база дослідження. Інформаційну базу дослідження становлять: праці вітчизняних та зарубіжних вчених з проблем функціонування недержавних пенсійних фондів, періодичні видання, чинне законодавство і нормативно-правові акти, дані Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку, Державної служби статистики України та відкритих інформаційних Інтернет-джерел, аналітичні матеріали.

Практичне значення отриманих результатів полягає в тому, що отриманні результати спрямовані на підвищення ефективності функціонування недержавних пенсійних фондів в світлі євроінтеграційної спрямованості України.

Структура та обсяг роботи. Кваліфікаційна робота бакалавра складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел. Загальний обсяг роботи складає 82 сторінки. Робота містить 17 рисунків, 8 таблиця. Перелік використаних джерел налічує 72 найменування.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ФУНКЦІОНУВАННЯ НЕДЕРЖАВНИХ ПЕНСІЙНИХ ФОНДІВ

1.1. Сутність, роль та принципи функціонування недержавних пенсійних фондів

Ефективне функціонування національної економіки залежить від рівня фінансового забезпечення різних економічних суб'єктів. Мобілізація їхніх коштів допомагає активно розподіляти та перерозподіляти фінансові ресурси між різними галузями економіки. Для розвитку процесу акумуляції вільних грошових коштів потрібна розвинута система фінансових інститутів. Вони здійснюють переливання капіталу від тих, хто має заощадження, до тих, хто цей капітал потребує. Недержавні пенсійні фонди заслуговують на увагу серед багатьох видів фінансових інституцій. В умовах відсутності накопичувальної системи загальнообов'язкового державного пенсійного страхування та недостатнього фінансування солідарної системи, вони сприяють підвищенню економічного добробуту населення. Кожен громадянин може самостійно визначити розмір майбутніх додаткових недержавних пенсійних виплат, укладаючи договір з НПФ. Таким чином, без ефективного функціонування третього рівня пенсійної системи фінансове забезпечення населення у старості буде мінімальним, що призведе до зниження економічного розвитку України в цілому [22].

У зв'язку з постійним зростанням дефіциту у фінансуванні пенсійних виплат та загрозою неспроможності держави забезпечити пенсійне забезпечення, роль недержавної пенсійної системи стає все більш важливою. Навантаження на державну пенсійну систему призводить до зростання фінансового тягаря для громадян та компаній через збільшення внесків до державного Пенсійного фонду, що обмежує обсяг фінансових ресурсів для розвитку. Основними

фінансовими організаціями, які збирають пенсійні накопичення громадян, є недержавні пенсійні фонди, які діють як неприбуткові організації з метою нагромадження пенсійних внесків та управління ними для подальших пенсійних виплат.

Недержавний пенсійний фонд, відомий як пенсійні фонди, є юридичною особою, створеною відповідно до Закону України "Про недержавне пенсійне забезпечення". Ці фонди мають статус неприбуткової організації (непідприємницького товариства) і функціонують виключно з метою збирання пенсійних внесків на користь учасників фонду, управління пенсійними активами та виплати пенсій учасникам відповідно до законів України [42].

Фонди залучають пенсійні внески вкладників, інвестують кошти для їхнього збільшення та захисту від інфляції, а потім виплачують пенсії учасникам зі зібраних активів. Недержавна пенсія виплачується додатково до державної. Розмір недержавної пенсії залежить від розміру внесків, тривалості накопичення та отриманого прибутку від інвестицій. Кошти, які зараховані на індивідуальний пенсійний рахунок, стають власністю учасників, на них поширюється право успадкування і їх не можна передавати третім особам.

Згідно зі статтею 4 Закону України "Про недержавне пенсійне забезпечення" (№ 1057-IV) (далі - Закон), недержавне пенсійне забезпечення здійснюється на таких принципах [42]:

- затвердження умов недержавного пенсійного забезпечення законодавством;
- заінтересованість фізичних осіб у недержавному пенсійному забезпеченні;
- добровільність участі у пенсійному забезпеченні шляхом відкриття пенсійних рахунків юридичними та фізичними особами або їх об'єднаннями;
- добровільна участь фізичних осіб та прийняття рішення про здійснення пенсійних внесків роботодавцем на користь працівників до системи

недержавного пенсійного забезпечення, а також вибір умов та виду пенсійної виплати, крім випадків, передбачених законодавством;

- економічна зацікавленість роботодавця у здійсненні пенсійних внесків на користь своїх працівників до системи недержавного пенсійного забезпечення;

- неможливість необґрунтованої відмови роботодавця від здійснення пенсійних внесків на користь працівників, якщо він вже розпочав здійснювати такі внески;

- забезпечення рівних прав учасників пенсійного фонду, які приймають участь у одній пенсійній схемі;

- відокремлення активів пенсійного фонду від активів інших суб'єктів недержавного пенсійного забезпечення для захисту накопичень учасників та запобігання банкрутству пенсійного фонду;

- залежність розміру пенсійних виплат від суми накопичених коштів на індивідуальному рахунку учасника фонду або застрахованої особи;

- гарантування здійснення прав фізичним особам, наданих законодавством;

- обов'язкове цільове та ефективне використання пенсійних коштів;

- регулювання розміру тарифів на послуги учасників недержавного пенсійного забезпечення;

- відповідальність суб'єктів системи недержавного пенсійного забезпечення за порушення законодавства;

- регулювання діяльності та нагляд за діяльністю недержавного пенсійного забезпечення державними органами влади.

Ураховуючи той факт, що пенсійний дохід в Україні в основному залежить від фінансової стабільності солідарної системи, трансформаційний ефект при накопиченні пенсійних внесків у інвестиційний капітал головними учасниками ринку НПЗ дозволяє впливати на економічний розвиток країни, через спрямування капіталу у реальний сектор економіки, що стимулює створення нових робочих місць та розвиток реального сектору, що в свою чергу сприяє збільшенню доходів для учасників ринку НПЗ, а в кінцевому результаті - для

кінцевих учасників (пенсіонерів). Згідно зі статтею 2 Закону про послуги з недержавного пенсійного забезпечення в Україні такі послуги можуть надавати недержавні пенсійні фонди, страхові організації та банківські установи, проте основу системи недержавного пенсійного забезпечення складають недержавні пенсійні фонди [42].

Згідно з законом, недержавний пенсійний фонд є юридичною особою, яка має статус неприбуткової організації (непідприємницького товариства). Він функціонує та провадить діяльність виключно з метою накопичення пенсійних внесків на користь учасників пенсійного фонду з подальшим управлінням пенсійними активами, а також здійснює пенсійні виплати учасникам зазначеного фонду у визначеному законами України порядку. Згідно зі статтею 2 Закону, недержавний пенсійний фонд є складовою частиною системи накопичувального пенсійного забезпечення, яка ґрунтується на засадах добровільної участі фізичних та юридичних осіб у формуванні пенсійних накопичень з метою отримання учасниками додаткових пенсійних виплат поряд із загальнообов'язковим державним пенсійним страхуванням [42].

Регулюванням третього рівня пенсійного забезпечення в Україні здійснюється за допомогою таких законодавчих документів:

- Закон України "Про недержавне пенсійне забезпечення" [42];
- законодавство про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування [41];
- закони України "Про страхування" [44], "Про банки і банківську діяльність" [11], "Про інститути спільного інвестування (пайові та корпоративні інвестиційні фонди)", "Про цінні папери і фондову біржу", "Про державне регулювання ринку цінних паперів в Україні" [12], "Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг" [14] та інші нормативно-правові акти (стаття 3 Закону).

Необхідність належної мережі недержавних пенсійних фондів підтверджує їх соціально-економічне значення (рис.1.1).

Рис.1.1. Соціально-економічне значення недержавних пенсійних фондів

Джерело: [21]

Україні НПФ поділяють на три види: автономні, інституційні та створені у корпоративній формі (табл.1.1).

Таблиця 1.1.

Види недержавних пенсійних фондів

Види	Характеристика
Корпоративний фонд	Засновниками якого можуть бути як одна, так і так декілька юридичних осіб роботодавців, а приєднуватись до них - інші роботодавці-платники.
Професійний фонд	Засновниками якого можуть бути об'єднання як фізичних осіб, так і юридичних осіб роботодавців, а також професійні спілки чи фізичні особи, які поєднані родом своєї професійної діяльності.
Відкритий фонд	Учасниками такого фонду можуть бути будь-які фізичні особи, незалежно від місця чи характеру їх роботи.

Джерело: [26]

У зв'язку з класифікацією, наведеною в таблиці 1.1, для підприємства-засновника пенсійного фонду найбільш вигідним є створення корпоративних пенсійних фондів, оскільки участь у такому фонді забезпечує збереження працівника на підприємстві. Відкриті фонди, з іншого боку, мають перевагу у правовому регулюванні, оскільки правила внесків до них менш регламентовані законодавством.

Відмінність відкритого фонду від інших двох недержавних фондів полягає в таких особливостях [21]:

- гнучкість щодо розміру пенсійних внесків;
- можливість сплати пенсійних внесків лише для частини колективу роботодавця, тоді як у корпоративному фонді роботодавець зобов'язаний сплачувати внески на користь всіх своїх працівників без винятку;
- можливість участі фізичних осіб як вкладників на свою користь або на користь своїх найближчих родичів;
- можливість продовження сплати внесків фонду за фізичну особу після припинення трудових відносин з роботодавцем.

Важливо відзначити, що після включення до Державного реєстру фінансових установ Національною комісією з цінних паперів та фондового ринку, фондам заборонено змінювати свій вид та найменування. Однак, їм дозволено приєднуватися та зливатися з іншими пенсійними фондами того ж виду [19].

Крім того, законодавством обмежена участь юридичної особи, як засновника, у корпоративному чи професійному пенсійному фонді, хоча немає обмежень щодо участі фізичної особи у кількох пенсійних фондах. Проте, це правило не стосується відкритих пенсійних фондів, де фізична особа може бути засновником декількох фондів [28].

Крім того, до особливостей функціонування корпоративного пенсійного фонду слід віднести можливість участі у фонді всіх працівників юридичної

особи, яка є засновником або роботодавцем. Роботодавець не може обмежувати це право згідно зі статтею 20 Закону.

За даними Міністерства юстиції України, у системі недержавного пенсійного забезпечення України можна виділити наступні суб'єкти [23]:

- недержавні пенсійні фонди;
- страхові організації, які уклали договори страхування довічної пенсії, страхування ризику настання інвалідності або смерті;
- банківські установи, які уклали договори про відкриття пенсійних депозитних рахунків;
- вкладники та учасники пенсійних фондів, учасники накопичувальної системи пенсійного страхування;
- вкладники пенсійних депозитних рахунків;
- фізичні та юридичні особи, які уклали договори страхування довічної пенсії, страхування ризику настання інвалідності або смерті; засновники пенсійних фондів;
- роботодавці - платники корпоративних пенсійних фондів;
- саморегульованні організації суб'єктів, які надають послуги у сфері недержавного пенсійного забезпечення;
- органи державного нагляду і контролю у сфері недержавного пенсійного забезпечення;
- адміністратори пенсійних фондів;
- компанії з управління активами;
- зберігачі;
- аудитори;
- особи, які надають консультаційні та агентські послуги.

Участь у фонді не обмежена громадянством. Учасниками можуть бути як громадяни України, так і іноземці та особи без громадянства. Крім того, фізична особа може вирішити бути учасником кількох пенсійних фондів, що не обмежується законодавством (стаття 7 Закону) [42].

Серед учасників недержавного пенсійного забезпечення окремо слід виділити недержавні пенсійні фонди, адміністраторів пенсійних фондів, компанії з управління активами та банків-зберігачів.

У порівнянні з вітчизняною практикою, класифікація НПФ за закордонним досвідом дозволяє більш широко класифікувати їх за певними ознаками (рис. 1.2).

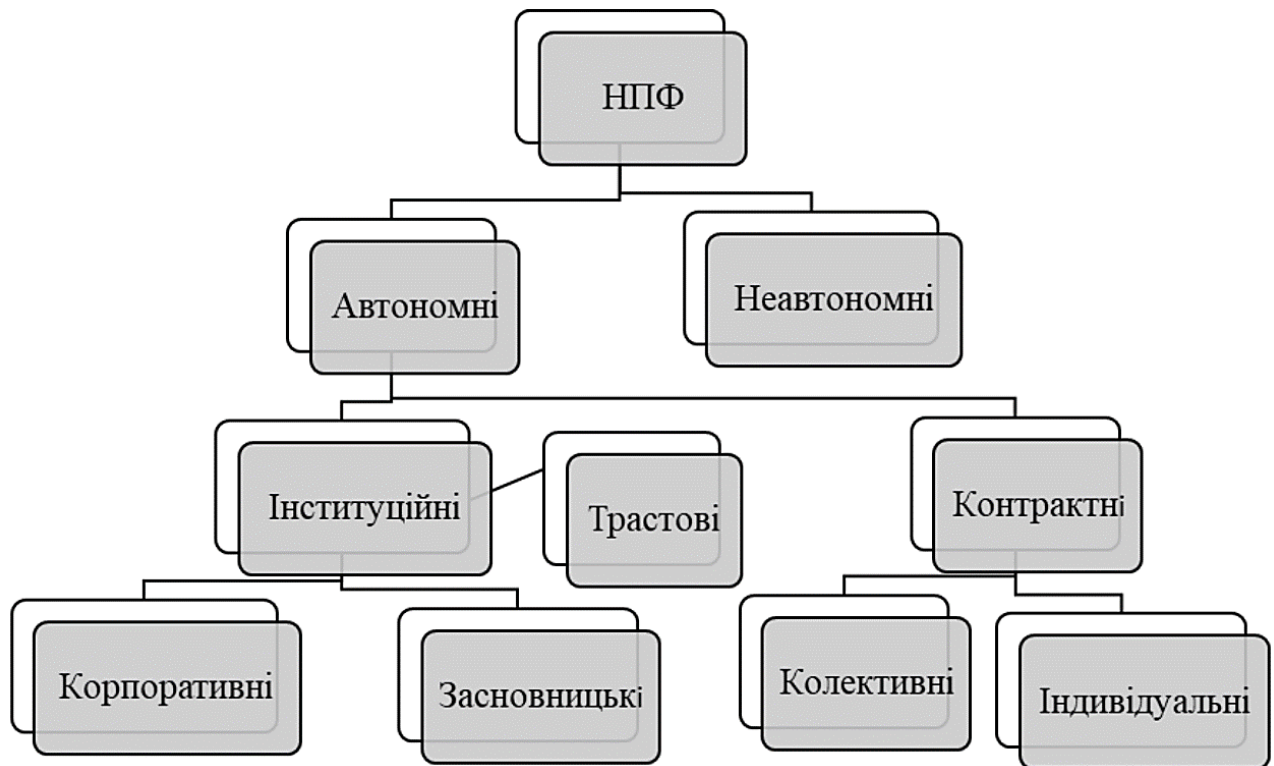

Рис.1.2. Класифікації НПФ згідно із закордонною практикою

Джерело: [53]

В заключення, необхідно відзначити основні відмінності між державним та недержавним пенсійним забезпеченням (табл. 1.2).

Систему недержавного пенсійного забезпечення можна розглядати як частину системи накопичувального пенсійного забезпечення, яка ґрунтується на добровільній участі фізичних та юридичних осіб [66]. Ця система передбачає формування пенсійних накопичень з метою отримання учасниками додаткових пенсійних виплат поряд із загальнообов'язковим державним пенсійним страхуванням. Для розуміння особливостей функціонування недержавних

пенсійних фондів та їхньої ролі у пенсійній системі країни, необхідно вивчити характер їх діяльності порівняно з іншими учасниками ринку.

Таблиця 1.2

Відмінності недержавного та державного пенсійного забезпечення України

Недержавне пенсійне забезпечення	Державне пенсійне забезпечення
Розмір пенсійної виплати залежить від особи, яка є учасником фонду, а також від суми його внесків.	Розмір пенсійної виплати залежить від економічного стану держави.
Індивідуальний рахунок пенсійних внесків збільшується за рахунок нарахування інвестиційного доходу.	Пенсійні виплати, як правило, є стабільними, але можуть змінюватися в залежності від фінансової можливості держави.
При заключенні договору або здійсненні виплат не враховується трудовий стаж (враховується лише вік виходу на пенсію).	Для отримання пенсійних виплат необхідно враховувати такі умови, як страховий стаж, вік, розмір внесків тощо.
У недержавних фондах не передбачено жодних штрафних санкцій за невчасне або невнесення внесків учасниками.	Штрафні санкції застосовуються до учасника державного фонду через податкових агентів - роботодавців або безпосередньо до фізичної особи підприємця.
Пенсійні накопичення належать учаснику і є його власністю.	Учасник пенсійної системи накопичує та розподіляє свої пенсійні внески за солідарною системою, тобто ці внески не належать йому особисто.
Учасник має можливість самостійно визначити, яким чином отримуватиме пенсію: у повному обсязі одразу або частинами.	Пенсійні виплати проводяться щомісяця без можливості вибору учасником.
Фонд, який не є державним, не може гарантувати дохід. Учасник може отримати меншу суму коштів, ніж було вкладено протягом періоду накопичення.	Державний фонд не гарантує розмір або сталість інших критеріїв пенсійного забезпечення суб'єкта у майбутньому.

Джерело: сформовано автором на основі [5, 10, 21]

Отже, недержавні пенсійні фонди (НПФ) мають велике значення для пенсійної системи, окремих громадян і економіки в цілому. Цей особливий фінансовий інститут створює нові можливості для підвищення добробуту населення при обмежених можливостях державної пенсійної системи, а також сприяє економічному розвитку країни. Аналіз діяльності НПФ в Україні свідчить

про те, що система недержавного пенсійного забезпечення в нашій країні знаходиться на стадії поступового впровадження і не користується великою популярністю серед населення. Це пояснюється недовірою громадян до подібних фінансових установ, недостатнім рівнем захисту від потенційних ризиків, обмеженою кількістю фінансових інструментів і недостатньо розвиненим інформаційним забезпеченням. Проблеми, пов'язані з військовими діями на території країни, також посилюють цю ситуацію. Тому необхідно розробити і впровадити програму комплексних заходів для розвитку недержавного пенсійного забезпечення в Україні. Варто зазначити, що ефективність діяльності НПФ в країні залежить не тільки від модернізації чинної пенсійної системи, але й від рівня життя, доходів населення і розвитку інфраструктури фінансового ринку.

1.2. Регулювання та особливості функціонування недержавних пенсійних фондів у пенсійній системі країни

Згідно зі статтею 46 Конституції України, кожен громадянин має право на соціальний захист у разі нещасного випадку, безробіття або старості, коли ефективність працівника знижується. Це забезпечується загальнообов'язковим державним соціальним страхуванням за рахунок страхових внесків застрахованих осіб, а також бюджетних та інших джерел соціального забезпечення. Недержавне пенсійне забезпечення є частиною системи державного пенсійного забезпечення та допомагає учасникам отримувати додаткові пенсійні виплати поряд із загальнообов'язковим державним пенсійним страхуванням.

Оскільки законодавство щодо участі банків та страхових компаній у накопиченому недержавному пенсійному забезпеченні має суперечливі та неоднозначні положення, основна роль у наданні послуг пенсійного

забезпечення належить недержавним пенсійним фондам. Зокрема, страхові компанії та комерційні банки, які мають основною метою отримання прибутку, здійснюють свою діяльність в межах отриманих ліцензій та дозволів. Закон України "Про страхування" [44] не передбачає ліцензування пенсійного страхування, але страхові компанії все ж надають послуги накопичувального пенсійного страхування в рамках страхування життя.

Крім того, договір страхування довічної пенсії (дожиття) в межах Закону відрізняється від договору страхування довічної пенсії в межах НПЗ. Страховики не надають права вільної зміни пенсійної схеми учасникам пенсійних програм, як це передбачається законодавством про НПЗ, а будь-які контрактні зміни регулюються виключно страховими регулятивними нормами. Банківські установи є учасниками ринку НПЗ, надаючи можливість відкриття депозитних пенсійних рахунків для акумулювання пенсійних заощаджень. Крім того, законодавством передбачається відкриття пенсійного депозитного рахунку в банку на ім'я учасника для виплати пенсії після передачі коштів від НПФ [44].

Незважаючи на це, банки не мають ліцензії на управління пенсійними схемами, хоча більшість з них пропонують пенсійні депозитні рахунки як один з видів строкового депозиту. Загалом, законодавство України щодо участі страхових компаній та банків у недержавному пенсійному забезпеченні зменшує прозорість ринку та перешкоджає обґрунтованому вибору учасників ринку. Тому, виключне право на здійснення "повного циклу" пенсійного забезпечення від моменту прийняття пенсійних внесків до моменту виплати пенсії надається недержавним пенсійним фондам [4].

Недержавні пенсійні фонди є основою системи недержавного пенсійного забезпечення. Вони є фінансовими установами, які створюють накопичувальні фонди для учасників пенсійного фонду. Ці фонди можуть використовуватись як актив компанії до моменту їх розподілу на користь учасника у вигляді пенсійних виплат. НПФ діють на основі ліцензії та мають статус неприбуткової організації. Реєстрацію та регулювання таких фондів проводить Національна комісія з цінних

паперів та фондового ринку. Відмінністю НПФ від інших учасників ринку недержавного пенсійного забезпечення є те, що їх основною діяльністю є накопичувальне пенсійне забезпечення.

Таким чином, головна мета учасників ринку полягає у забезпеченні учасників додатковою пенсією. Це досягається шляхом розподілу попередньо накопичених пенсійних внесків, які обліковуються та інвестуються для отримання прибутку. Отриманий дохід розподіляється між учасниками пенсійного фонду у формі пенсійних виплат та внутрішніх витрат фонду. Згідно з Законом, діяльність з недержавного пенсійного забезпечення є єдиним видом діяльності для недержавних пенсійних фондів [1].

Згідно зі статтею 11 Закону, пенсійний фонд отримує право на здійснення діяльності з недержавного пенсійного забезпечення після виконання таких умов [44]:

- затвердження статуту пенсійного фонду Національною комісією з цінних паперів та фондового ринку;
- проведення державної реєстрації пенсійного фонду як юридичної особи відповідно до Закону України "Про державну реєстрацію юридичних осіб та фізичних осіб - підприємців";
- затвердження складу ради фонду Національною комісією з цінних паперів та фондового ринку;
- внесення пенсійного фонду до Державного реєстру фінансових установ та реєстрація пенсійних схем Національною комісією з цінних паперів та фондового ринку.

Крім того, засновник пенсійного фонду повинен сформувати склад ради фонду до подання документів до Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку для включення пенсійного фонду до Державного реєстру фінансових установ (згідно зі статтею 12 Закону). Орган управління фондом укладає договори з адміністратором щодо адміністрування фонду, з КУА щодо управління його активами та зберігачем щодо обслуговування пенсійного фонду.

Рада фонду повинна складатися з не менше п'яти осіб. Голова та секретар ради фонду обираються простою більшістю голосів. Члени ради фонду обираються на три роки з можливістю переобрання на наступний термін. Винагорода для членів ради здійснюється за рахунок учасників фонду, його засновників або роботодавців. Рада фонду проводить засідання не рідше одного разу на квартал. Збори засновників проводяться не рідше одного разу на рік [42].

Згідно зі статтею 14 Закону, Рада фонду здійснює свою діяльність відповідно до положень статуту НПФ та вимог законодавства і виконує такі функції:

- звітує про діяльність пенсійного фонду перед засновником (зборами засновників) фонду;
- погоджує зміни до статуту та пенсійних схем пенсійного фонду, запропоновані засновником (засновниками) пенсійного фонду, перед їх затвердженням;
- реєструє в Національній комісії з цінних паперів та фондового ринку зміни до пенсійних схем фонду;
- обирає голову та секретаря ради фонду з числа членів ради;
- укладає від імені пенсійного фонду договори з адміністратором, компанією з управління активами або іншою особою, яка має право здійснювати управління активами пенсійного фонду, зберігачем, аудитором пенсійного фонду;
- заслуховує звіти про діяльність адміністратора, осіб, які здійснюють управління активами пенсійного фонду, зберігача та приймає рішення щодо цих звітів;
- затверджує інформацію про фінансовий стан пенсійного фонду, яка підлягає оприлюдненню в порядку, встановленому законодавством, та розглядає аудиторський висновок;
- здійснює контроль за цільовим використанням активів пенсійного фонду;
- розглядає спірні питання, що виникають між пенсійним фондом та його учасниками та (або) вкладниками;

- вирішує інші питання, віднесені до компетенції ради цього фонду.

Загалом, існує дві основні відмінності між НПФ та іншими фінансовими установами, які мають статус неприбуткових: основним джерелом доходів НПФ є пенсійні внески учасників та доходи, отримувані від здійснення інвестиційної діяльності; уся діяльність фондів здійснюється при залученні адміністратора. Водночас, адміністратором НПФ може бути компанія з управління активами, професійний адміністратор, юридична особа – засновник (одноосібний) корпоративного НПФ, який прийняв рішення про одноосібне адміністрування (при наявності ліцензії на здійснення діяльності з адміністрування) (стаття 21 Закону). Адміністратор надає послуги НПФ на підставі договору про адміністрування пенсійного фонду та діє від його імені і в інтересах його учасників [2].

Згідно зі статтею 21 пункту 6 Закону, адміністратор має наступні обов'язки [42]:

- вести облік учасників пенсійного фонду з урахуванням їх особистих даних;
- укладати пенсійні контракти від імені пенсійного фонду;
- забезпечувати виплату пенсій учасникам фонду відповідно до закону;
- надавати зберігачу вказівки щодо перерахування коштів для покриття витрат, пов'язаних з пенсійними активами;
- надавати агентські та рекламні послуги пенсійному фонду, пов'язані з його діяльністю;
- надавати інформацію згідно з умовами договору;
- складати звітність у сфері недержавного пенсійного забезпечення, вести бухгалтерський облік та подавати фінансову звітність пенсійному фонду відповідним органам виконавчої влади та раді пенсійного фонду;
- письмово інформувати учасників накопичувальної системи пенсійного страхування про умови та порядок отримання довічної пенсії з коштів, що знаходяться на їх індивідуальних пенсійних рахунках;

- виконувати інші обов'язки, передбачені законом.

Однією з невід'ємних складових функціонування НПФ є управління активами, яке може здійснюватись компанією з управління активами, банком щодо активів створеного ним корпоративного пенсійного фонду у випадку, якщо він не виконує функції зберігача цього фонду, Національним банком України щодо активів створеного ним корпоративного пенсійного фонду, професійним адміністратором, який отримав ліцензію на провадження діяльності з управління активами (стаття 34 Закону) [42].

Для того щоб мати можливість надавати послуги пенсійному фонду, компанія з управління активами повинна:

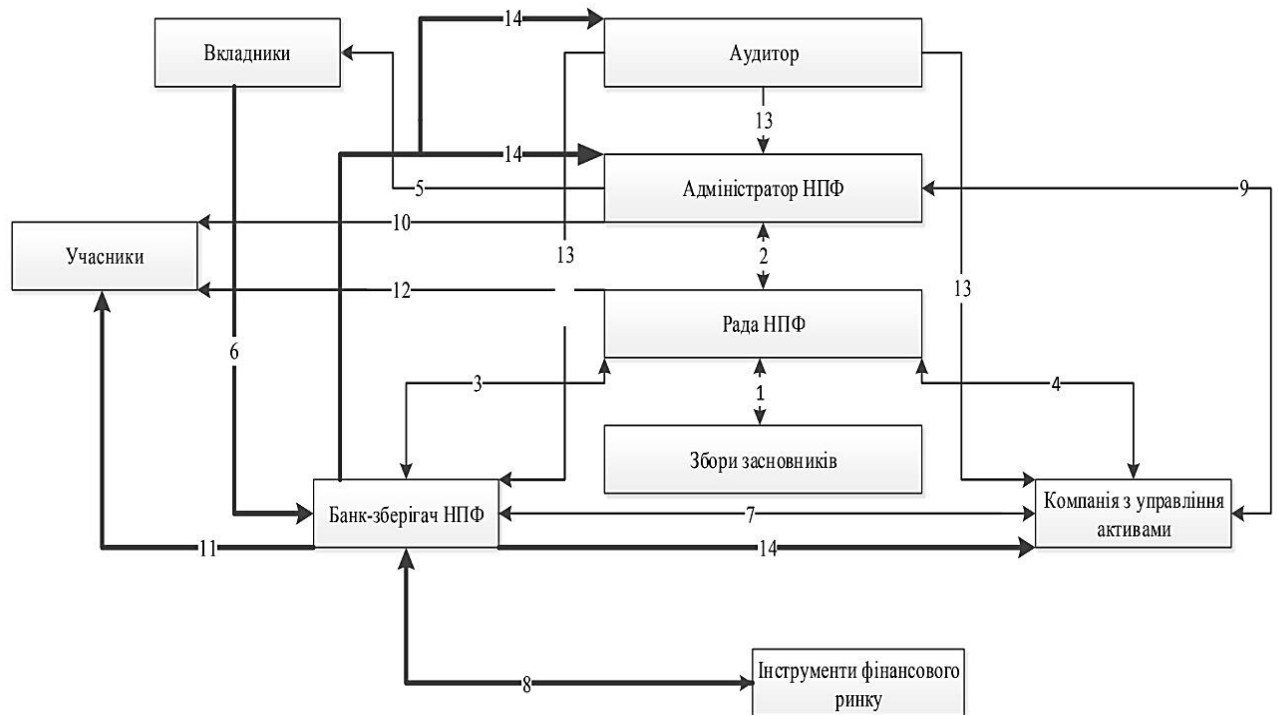
- мати не менше п'яти років досвіду роботи з управління активами на фінансових ринках України;
- мати одночасно в управлінні активи в сумі, що визначається Національною комісією з цінних паперів та фондового ринку;
- мати власний капітал у розмірі не менше як 25 мільйонів гривень;
- відповідати вимогам, установленим Національною комісією з цінних паперів та фондового ринку щодо кваліфікаційного рівня та досвіду роботи фахівців організації.

Для здійснення діяльності на ринку необхідно мати ліцензію від Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку. Серед обов'язків суб'єкта є ведення рахунків пенсійного фонду, облік документів, перерахунок коштів та виконання розпоряджень адміністратора. Також важливо забезпечити оплату послуг, виконання розпоряджень Національної комісії та збереження копій розпоряджень щодо операцій з активами [28].

Банківська установа, яка є зберігачем пенсійного фонду, повинна відповідати ряду вимог, визначених у статті 44 Закону: мати ліцензію Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку на здійснення діяльності зі зберігання активів пенсійних фондів; не бути пов'язаною особою пенсійного фонду, з яким укладено договір про обслуговування зберігачем,

адміністратором, особами, що управляють активами, засновниками та аудитором такого фонду та їх пов'язаними особами; не здійснювати управління активами створеного ним корпоративного пенсійного фонду; не бути кредитором адміністратора або осіб, що управляють активами пенсійного фонду, з яким зберігачем укладено договір про обслуговування пенсійного фонду.

Механізм взаємодії основних учасників ринку НПЗ відображена у рис. 1.3.

1. Формування ради НПФ, скликання засідань
2. Укладення договору про адміністрування НПФ, контроль за діяльністю та заслуховування звітів адміністратора
3. Укладення договору про обслуговування фонду, відкриття рахунку, здійснення контролю за діяльністю, заслуховування звітів банку-зберігача
4. Укладення договору про управління активами НПФ, здійснення контролю за діяльністю, заслуховування звітів КУА
5. Укладення від імені НПФ контрактів з вкладниками
6. Фінансовий потік 1: внесення коштів на поточний рахунок НПФ відкритий у банку зберігачу
7. Компанія з управління надає банку-зберігачу інформацію про напрямки вкладання коштів, банк-зберігач звітує перед КУА про результати інвестиційної діяльності
8. Фінансовий потік 2: вкладення пенсійних активів в інструменти фінансового ринку відповідно до визначених КУА напрямків, у зворотному напрямку пенсійні активи та інвестиційний дохід
9. Адміністратор інформує КУА про розмір прогнозованих пенсійних внесків, КУА надає інформацію адміністратору про управління активами
10. Адміністратор інформує учасників про стан їх індивідуальних пенсійних рахунків: накопичені кошти, розмір інвестиційного доходу, укладає договір про виплату пенсії
11. Фінансовий потік 3: на основі розпорядження адміністратора здійснюється виплата пенсії банком-зберігачем за рахунок пенсійних активів.
12. Рада фонду розглядає суперечливі питання, що виникають між адміністратором, банком-зберігачем та учасниками
13. Перевірка діяльності адміністратора, КУА та банку-зберігача аудитором
14. Фінансовий потік 4: оплата послуг аудитора, адміністратора КУА

Рис. 1.3. Механізм взаємодії суб'єктів недержавного пенсійного забезпечення

Джерело: удосконалено автором на основі [3, 4, 8, 20, 22]

Внесення внесків до фонду на користь учасника можуть здійснювати:

- роботодавець учасника фонду;
- професійна спілка, об'єднання професійних спілок щодо своїх членів;
- учасник фонду за себе;
- подружжя, діти, батьки, рідні брати і сестри, дід і баба учасника фонду, діти подружжя учасника фонду, у тому числі усиновлені ним (нею) діти, батьки подружжя учасника фонду.

Ще одним учасником ринку НПЗ є аудитор (незалежний), який здійснює перевірку діяльності та звітності НПФ, КУА, адміністратора та банку-зберігача не рідше одного разу на рік за рахунок суб'єкта, який перевіряється. Пенсійні активи НПФ складаються з грошових коштів та цінних паперів. Законодавство містить конкретне визначення того, що може та не може входити до складу активів фонду. Наприклад, до активів фонду не входять цінні папери, емітентами яких є пов'язані особи пенсійного фонду, цінні папери, які не торгуються на регульованому фондовому ринку (за винятком облігацій з інвестиційним рейтингом за Національною рейтинговою шкалою), цінні папери, емітентами яких є інститути спільного інвестування, векселі та похідні цінні папери [6].

Для визначення інвестиційної стратегії фонд формує інвестиційну декларацію, в якій вказуються основні напрями розподілу активів та обмеження інвестиційної діяльності відповідно до законодавства. Ця декларація розробляється та затверджується радою фонду, а також реєструється в Національній комісії з цінних паперів та фондового ринку протягом 60 календарних днів після формування ради фонду. Ці обмеження сприяють диверсифікації пенсійних активів та забезпечують відносну безпеку коштів майбутніх пенсіонерів. Загалом, активи НПФ формуються за рахунок пенсійних внесків учасників, які сплачують їх відповідно до пенсійного контракту, де може бути визначений мінімальний розмір внесків не менше 10% мінімальної заробітної плати [8].

Крім цього, згідно зі статтею 59 Закону про пенсійний фонд, необхідно мати сформовані пенсійні схеми, в яких визначаються умови та порядок недержавного пенсійного забезпечення [41]. Пенсійна схема повинна включати в себе наступне:

- опис всіх видів та умов виплати пенсій;
- порядок визначення розміру пенсійних виплат;
- порядок та строки сплати пенсійних внесків, включаючи можливість їх зміни за умовами пенсійного контракту;
- умови та порядок участі у пенсійній схемі;
- права та обов'язки вкладника, учасника фонду за даною пенсійною схемою;
- інші умови, які не суперечать законодавству.

У рамках пенсійної схеми пенсійні виплати можуть бути здійснені наступними способами [41]:

- пенсія на визначений строк;
- одноразова пенсійна виплата (згідно зі статтею 60 Закону).

Згідно зі статтею 60 Закону, розмір пенсійних виплат для учасників визначається з урахуванням накопичених пенсійних внесків на індивідуальному пенсійному рахунку, тривалості виплати та формули розрахунку величини пенсії на визначений строк згідно з методикою Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку.

Важливо зазначити, що виплата довічної пенсії може здійснюватися тільки страховими організаціями, з якими недержавний пенсійний фонд уклав договори страхування довічної пенсії за рахунок активів, які були передані страховій компанії.

Учасники НПЗ можуть отримувати ці виплати, якщо укладуть договір страхування довічної пенсії зі страховою компанією.

У разі, якщо сума пенсійних накопичень не досягає мінімального розміру, встановленого Національною комісією з цінних паперів та фондового ринку,

учасник фонду може отримати свої пенсійні кошти як одноразову виплату. Це також стосується інших учасників ринку, таких як НПФ та банки, коли сума накопичень не відповідає встановленому Національною комісією розміру (який визначається на основі прожиткового мінімуму для непрацездатних осіб, що становить 50% від офіційно затвердженого прожиткового мінімуму на 10 років).

Інші підстави для виплати пенсій пенсійними фондами включають (згідно зі статтею 61 Закону): досягнення пенсійного віку учасником; визнання учасника інвалідом; медично підтверджений критичний стан здоров'я учасника (наприклад, онкозахворювання, інсульт); виїзд учасника на постійне проживання за кордон; смерть учасника фонду [44].

Таким чином, аналізуючи особливості діяльності суб'єктів системи накопичувально-інвестиційного пенсійного забезпечення, можна зробити висновок, що їх діяльність строго регулюється законодавством на всіх етапах - від залучення внесків до виплати пенсій. Проте це стосується лише накопичувально-пенсійних фондів, оскільки діяльність інших учасників ринку характеризується неоднозначністю законодавчого регулювання, що вимагає подальшого аналізу та порівняння результатів їх діяльності для визначення їх потреб на фінансовому ринку.

Введення приватного пенсійного забезпечення в пенсійну систему країн світу вважається стратегічно необхідним кроком з наступних причин:

- Вплив демографічних та політичних ризиків на приватне пенсійне забезпечення є значно меншим, ніж на державне забезпечення.
- Приватне пенсійне забезпечення дозволяє підвищити рівень життя населення країни.
- Акумуляовані внески учасників формують інвестиційні фонди, які є джерелом довгострокових інвестицій країни [11].

Загалом, пенсійні фонди діють в умовах жорстких обмежень з метою зниження інвестиційних ризиків та збереження пенсійних коштів вкладників

[14]. Акумуляовані активи фонду розподіляються між різними фінансовими інструментами відповідно до законодавства.

Проте, недержавним пенсійним фондам властива недостатня диверсифікація активів. Основні напрямки інвестування включають депозити та державні облігації, що буде розглянуто пізніше. Це очевидна тенденція, оскільки в умовах нерозвиненості фондового ринку та нестабільності економічного стану України немає багато альтернатив для інвестування коштів.

Проте, згідно з даними Фонду гарантування вкладів фізичних осіб, з 2019 року пенсійним фондам було дозволено включати іноземні активи до свого портфеля, що може значно змінити дохідність фондів [25].

Крім того, варто зазначити, що власником пенсійних коштів є учасник НПФ, який має накопичення на своєму індивідуальному пенсійному рахунку. Згідно з українським законодавством, учасник має право перевести свої пенсійні накопичення до іншого учасника ринку НПЗ (НПФ, страхової організації або банку). У разі смерті учасника пенсійного фонду, накопичення на його індивідуальному пенсійному рахунку не зникають, а виплачуються його спадкоємцям.

Найважливіше, що недержавний пенсійний фонд не може бути оголошений банкрутом та ліквідований згідно з чинним законодавством України про банкрутство. Тому, з урахуванням власності пенсійних рахунків, яка належить застрахованим особам, всі пенсійні накопичення переводяться до іншого недержавного пенсійного фонду або на рахунок іншого учасника ринку (страхової організації або банку).

Загалом, уважно враховуючи високий рівень уваги до діяльності НПФ, існує система контролю, яка включає в себе:

- державний контроль;
- взаємний контроль суб'єктів НПФ;
- контроль з боку саморегульованих організацій;
- контроль з боку учасників НПФ;

- громадський контроль.

Система внутрішнього контролю забезпечується звітністю пенсійного фонду (оприлюднюється у друкованих та електронних засобах масової інформації) та обслуговуючих організацій перед зборами засновників і відповідними державними органами [26].

Загалом, незважаючи на 18 років функціонування на ринку України, недержавні пенсійні фонди є новим фінансовим утворенням для більшості населення України. Це пояснюється побоюванням населення довірити частину своїх доходів маловідомим і ще не зарекомендованим установам.

Недержавні пенсійні фонди мають безсумнівну перевагу над банками, оскільки при відкритті депозитного пенсійного рахунку в банку особа втрачає 19,50% (18% податку на доходи фізичних осіб та 1,5% військового збору) податків на нараховані відсотки. У недержавному пенсійному фонді інвестиційні прибутки реінвестуються без оподаткування протягом багатьох років.

При виборі недержавного пенсійного фонду важливо звертати увагу на такі показники: походження фонду; засновника фонду; рівень прибутковості; динаміку чистої вартості пенсійних внесків порівняно з індексом інфляції; структуру пенсійних активів та ризиковість інвестиційних інструментів. Також важливі відгуки про фонд [2].

Загалом, станом на кінець 2021 року в Україні було близько 10,88 мільйонів пенсіонерів, які мали право на отримання пенсійних виплат за солідарною системою. Проте лише 889,70 тисяч осіб скористалися послугами недержавних пенсійних фондів, а кількість учасників, які мали право на отримання виплат, становила лише 89 тисяч осіб, що складає всього 0,82% від загальної кількості пенсіонерів [34].

Отже, ураховуючи недоліки солідарної пенсійної системи України, потребу в заходах для впровадження державної накопичувальної системи, недержавне пенсійне забезпечення може стати єдиним можливим варіантом стабілізації пенсійної системи країни. Проте слід відзначити, що розвиток недержавного

пенсійного забезпечення зафіксований на низькому рівні. Тому важливо провести аналіз діяльності суб'єктів в динаміці, щоб зробити остаточний висновок і розробити рекомендації для подальшого розвитку недержавного пенсійного забезпечення в Україні.

РОЗДІЛ 2

ДОСЛІДЖЕННЯ ОСОБЛИВОСТЕЙ ФУНКЦІОНУВАННЯ НЕДЕРЖАВНИХ ПЕНСІЙНИХ ФОНДІВ В УКРАЇНІ В СУЧАСНИХ УМОВАХ

2.1. Аналіз основних показників функціонування недержавних пенсійних фондів в Україні

Недержавна пенсійна система (НПЗ) є третім рівнем пенсійної системи в Україні. Вона була запроваджена у 2004 році за допомогою Закону України "Про недержавне пенсійне забезпечення". Основою цієї системи є недержавні пенсійні фонди [42].

Головною метою інвестування пенсійних активів є забезпечення учасників НПЗ додатковими пенсійними виплатами, поряд з загальнообов'язковим державним пенсійним страхуванням, а також забезпечення дохідності пенсійних активів, що перевищує рівень інфляції. Крім того, це дозволяє залучити довгострокові інвестиційні ресурси, необхідні для модернізації економіки.

На 31.12.2023 в Державному реєстрі фінансових установ було зареєстровано 63 недержавні пенсійні фонди (НПФ) та 18 адміністраторів НПФ [32]. Варто відзначити, що на 31.12.2022 в Державному реєстрі було зареєстровано 63 НПФ та 19 адміністраторів. Аналітична інформаційна довідка була складена на основі даних 16 адміністраторів, які надали інформацію про діяльність 56 діючих недержавних пенсійних фондів [33].

Також в реєстрі міститься інформація про 1 особу, яка самостійно здійснює адміністрування створеного нею корпоративного недержавного пенсійного фонду. Ця особа отримала ліцензію на провадження діяльності з адміністрування такого фонду і, згідно з законодавством, не зобов'язана вносити свої дані до Державного реєстру фінансових установ.

Згідно з вимогами Положення про порядок складання, подання та оприлюднення адміністративних даних недержавних пенсійних фондів, затвердженого рішенням Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку від 23 липня 2020 року № 379, зареєстрованого в Міністерстві юстиції України 04 вересня 2020 року за № 847/3513, недержавні пенсійні фонди зареєстровано у 8 регіонах України (Рис. 2.1). Найбільша кількість НПФ зосереджена у м. Києві – 40, або 71,4% від загальної кількості діючих НПФ.

Рис. 2.1. Територіальний розподіл недержавних пенсійних фондів (од.)

Джерело: [33]

Аналіз ринку недержавного пенсійного забезпечення був проведений на основі звітних даних, які були актуальні на 31 грудня 2023 року. [32] У таблиці 2.1 наведені основні показники діяльності НПФ, а також темпи їх зростання, які були вказані у звітних даних.

Таблиця 2.1.

Динаміка основних показників діяльності недержавних пенсійних фондів

Показники	Станом на 31.12.2021	Станом на 31.12.2022	Станом на 31.12.2023	Темпи приросту, %	
				станом на 31.12.2022/ станом на 31.12.2021	станом на 31.12.2023/ станом на 31.12.2022
Кількість укладених пенсійних контрактів, тис. шт.	95,5	96,1	96,9	0,6	0,8
Загальна кількість учасників НПФ, тис. осіб	890,7	887,8	886,3	-0,3	-0,2
Загальна вартість активів НПФ, млн. грн.	3 874,7	4 146,0	4 889,8	7,0	17,9
Пенсійні внески, всього, млн. грн.	2 618,3	2 819,0	3 043,2	7,7	8,0
у тому числі:					
- від фізичних осіб	425,2	506,7	616,9	19,2	21,7
- від фізичних осіб-підприємців	0,3	0,3	0,3	0,0	0,0
- від юридичних осіб	2 192,4	2 299,6	2 413,5	4,9	5,0
Пенсійні виплати, млн. грн.	1 287,2	1 461,1	1 661,7	13,5	13,7
Кількість учасників, що отримали/ отримують пенсійні виплати, тис. осіб	90,0	91,9	93,8	2,1	2,1
Сума інвестиційного доходу, млн. грн.	2 957,4	3 285,6	4 088,5	11,1	24,4
Прибуток від інвестування активів недержавного пенсійного фонду, млн. грн.	2 428,7	2 683,6	3 403,8	10,5	26,8
Сума витрат, що відшкодовуються за рахунок пенсійних активів, млн. грн.	528,7	602,0	684,7	13,9	13,7

Джерело: [31-34]

На 31 грудня 2023 року адміністратори недержавних пенсійних фондів уклали 96,9 тисяч пенсійних контрактів.

Станом на 31.12.2023 структура пенсійних контрактів виглядає наступним чином: 90,2 тис. штук контрактів укладено з фізичними особами, 0,1 тис. штук

контрактів укладено з фізичними особами-підприємцями, а 6,6 тис. штук контрактів укладено з юридичними особами [32].

Кількість пенсійних контрактів на 31.12.2023 зросла на 0,8% (0,8 тис. шт.) порівняно з аналогічним періодом 2022 року (табл.2.2).

Таблиця 2.2.

Кількість укладених пенсійних контрактів та кількість вкладників НПФ в 2021-2023 рр.

Показник	Од. виміру	Станом на			Приріст станом на 31.12.2022/ станом на 31.12.2021 (%)	Приріст станом на 31.12.2023/ станом на 31.12.2022 (%)
		31.12.2021	31.12.2022	31.12.2023		
Кількість вкладників юридичних осіб	тис. осіб	2,0	2,0	2,0	0,0	0,0
Кількість вкладників фізичних осіб	тис. осіб	86,3	86,7	87,5	0,5	0,9
Загальна кількість вкладників	тис. осіб	88,3	88,7	89,5	0,5	0,9
Кількість укладених пенсійних контрактів з юридичними особами	тис. шт.	6,7	6,7	6,6	0,0	-1,5
Кількість укладених пенсійних контрактів з фізичними особами підприємцями	тис. шт.	0,1	0,1	0,1	0,0	0,0
Кількість укладених пенсійних контрактів з фізичними особами	тис. шт.	88,7	89,3	90,2	0,7	1,0
Загальна кількість укладених пенсійних контрактів	тис. шт.	95,5	96,1	96,9	0,6	0,8

Джерело: [31-32]

Станом на 31.12.2023 кількість пенсійних контрактів з фізичними особами збільшилася. За порівнянням зі станом на 31.12.2022, збільшення становило 1,0% (0,9 тис. шт.), тоді як кількість контрактів з юридичними особами зменшилася на 1,5% (0,1 тис. шт.). Порівняно зі станом на 31.12.2021, збільшення кількості контрактів з фізичними особами становило 1,7% (1,5 тис. шт.), тоді як кількість контрактів з юридичними особами зменшилася на 1,5% (0,1 тис. шт.) [32].

Станом на 31.12.2023 було укладено 89,5 тисячі пенсійних контрактів. З цих контрактів 2,0 тисячі (або 2,2%) належать юридичним особам, а 87,5 тисячі (або 97,8%) - фізичним особам (рис. 2.2.).

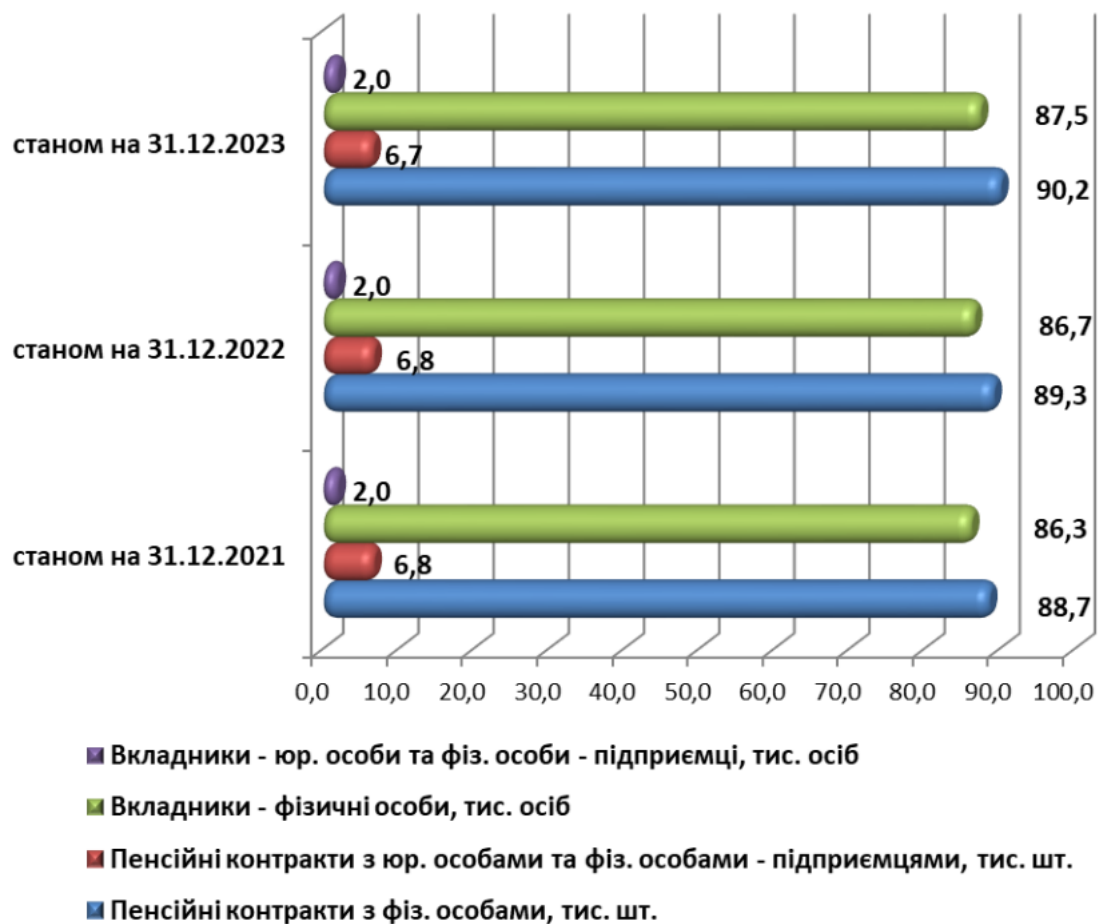

Рис. 2.2. Динаміка кількості укладених пенсійних контрактів та кількості вкладників

Джерело: [31-33]

Кількість вкладників станом на 31.12.2023 збільшилася на 0,9% (0,8 тис. вкладників) порівняно з аналогічним періодом 2022 року. Також, станом на 31.12.2022 порівняно з аналогічним періодом 2021 року кількість вкладників збільшилася на 0,5% (0,4 тис. вкладників) [32].

Станом на 31.12.2022 кількість вкладників складає 88,7 тисячі, з яких 2,0 тисячі є юридичними особами, а 86,7 тисячі - фізичними особами. У порівнянні зі станом на 31.12.2021, коли загальна кількість вкладників становила 88,3 тисячі, з яких 2,0 тисячі були юридичними особами, а 86,3 тисячі - фізичними особами (рис.2.2.).

Протягом періоду з 31.12.2022 по 31.12.2023 загальна кількість вкладників збільшилася за рахунок зростання кількості фізичних осіб на 0,9%.

На 31.12.2023 року загальна кількість учасників НПФ склала 886,3 тис. осіб, що на 31.12.2022 року було 887,8 тис. осіб. З цих учасників, 93,8 тис. осіб (10,6% від загальної кількості учасників) отримують пенсійні виплати (рис.2.3).

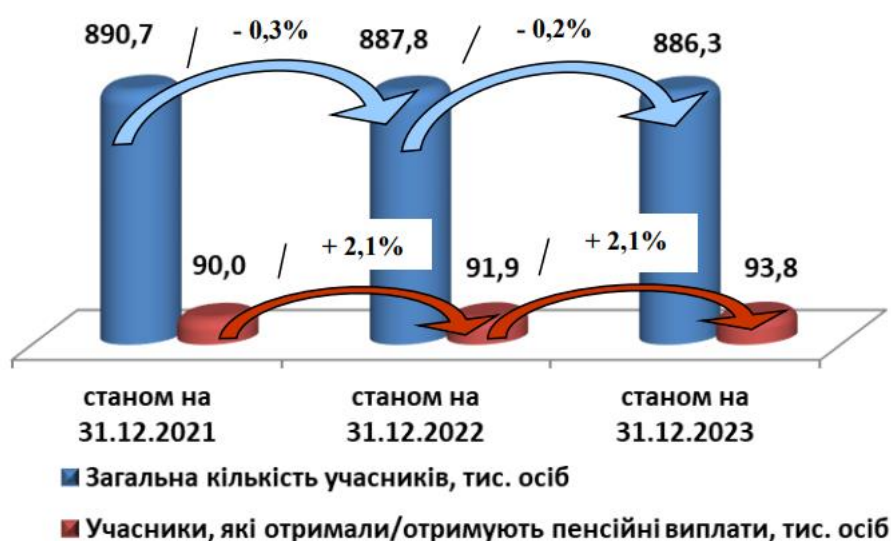

Рис.2.3. Динаміка кількості учасників недержавних пенсійних фондів

Джерело: [31-34]

На 31.12.2023 року більшість учасників НПФ склали особи віком від 25 до 50 років - 49,8%. Другою за кількістю була вікова група від 50 до 60 років, яка

становила 25,3%. Учасники НПФ старше 60 років склали 24,5%, а учасники вікової групи до 25 років - 0,5% (рис. 2.4) [32].

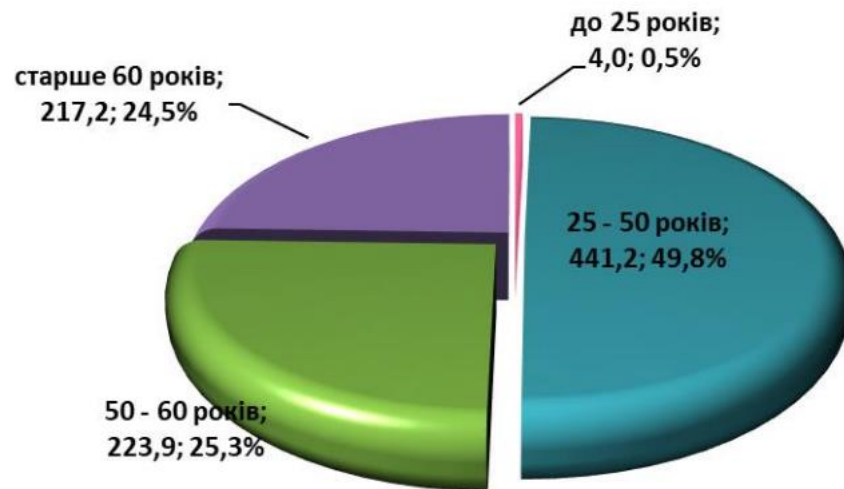

Рис. 2.4. Розподіл учасників недержавних пенсійних фондів за віковими групами станом на 31.12.2023 р., тис. осіб [32]

Джерело: [32]

На рис. 2.5 показано кількість учасників НПФ залежно від статевих ознак та вікових груп.

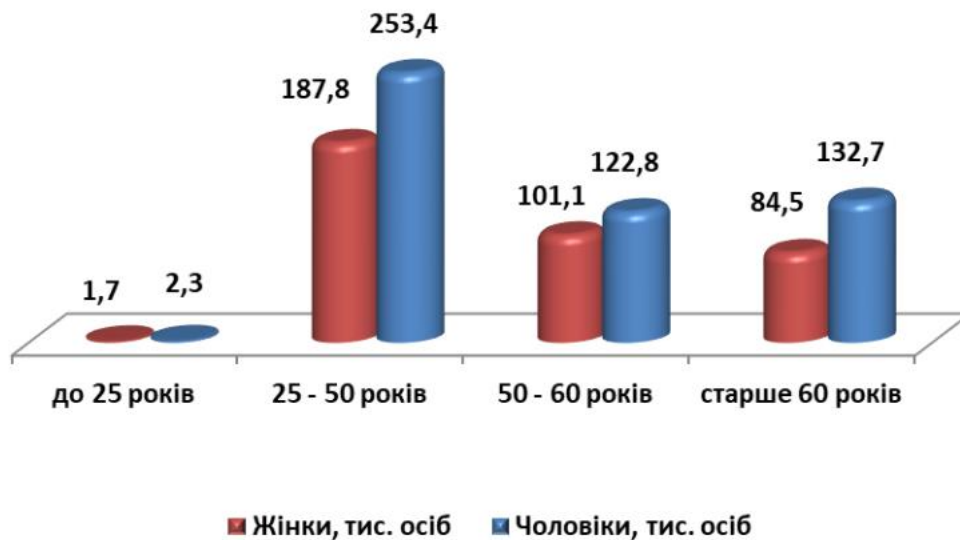

Рис. 2.5. Кількість учасників недержавних пенсійних фондів за статевих ознакою в розрізі вікових груп станом 31.12.2023 р.

Джерело: [32]

Згідно з рис. 2.5 та табл. 2.3, у кожній віковій групі переважають чоловіки, а саме 57,7% від загальної кількості учасників НПФ. Особливо видно це у групі людей старше 60 років, де чоловіків перевищує кількість жінок у 1,6 рази.

Таблиця 2.3

Кількість учасників НПФ за статеву ознакою у розрізі вікових груп станом на 31.12.2023

Вікова група	Од. виміру	Ж	Ч	Всього	Питома вага від вікової категорії, %	
					жінок	чоловіків
до 25 років	тис. осіб	1,7	2,3	4,0	42,5	57,5
25-50 років	тис. осіб	187,8	253,4	441,2	42,6	57,4
50-60 років	тис. осіб	101,1	122,8	223,9	45,2	54,8
старше 60 років	тис. осіб	84,5	132,7	217,2	38,9	61,1
Всього	тис. осіб	375,1	511,2	886,3	42,3	57,7

Джерело: [31-34]

У кінці 2023 року пенсійні виплати (одноразові та на визначений строк) склали 1 661,7 млн. грн., що на 13,7% більше, ніж у той же період 2022 року (рис. 2.6). Зростання одноразових виплат становило 6,9%, а пенсійних виплат на визначений строк - 21,0% (табл.2.4).

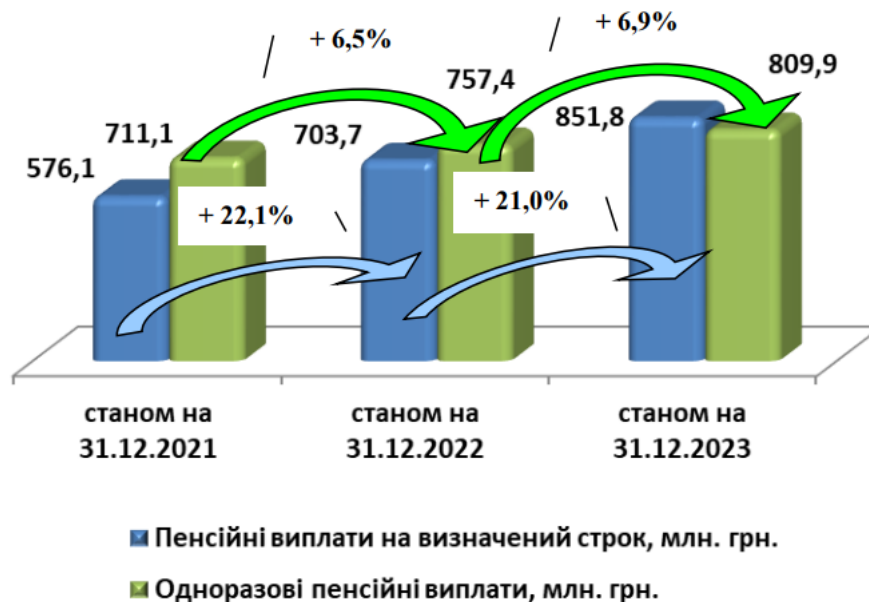

Рис. 2.6. Динаміка пенсійних виплат НПФ за 2021-2023 рр.

Джерело: [31-34]

На 31.12.2023 року недержавні пенсійні фонди здійснили пенсійні виплати (одноразові та на визначений строк) для 93,8 тисяч учасників, що становить 10,6% від загальної кількості учасників, які отримали або отримують пенсійні виплати. Один з ключових якісних показників системи недержавних пенсійних фондів - це сплачені пенсійні внески [32].

Таблиця 2.4

Динаміка пенсійних виплат НПФ

Показник	Од. виміру	Станом на			Приріст станом на 31.12.2023/ станом на 31.12.2022, (%)
		31.12.2021	31.12.2022	31.12.2023	
Одноразові пенсійні виплати	млн. грн.	711,1	757,4	809,9	6,9
Пенсійні виплати на визначений строк	млн. грн.	576,1	703,7	851,8	21,0
Всього	млн. грн.	1 287,2	1 461,1	1 661,7	13,7

Джерело: [31-34]

Станом на 31 грудня 2023 року сума пенсійних внесків склала 3 043,2 млн. грн., що є на 8,0% (224,2 млн. грн.) більше, ніж у той же період 2022 року. Порівняно з 31 грудня 2021 року, сума пенсійних внесків на 31 грудня 2022 року зросла на 7,7% (200,7 млн. грн.). Загалом, основну частину пенсійних внесків на 31 грудня 2023 року складають внески від юридичних осіб, які становлять 79,3% або 2 413,5 млн. грн.

Станом на 31.12.2023 сума пенсійних внесків зросла через збільшення внесків від фізичних осіб на 21,7% (110,2 млн. грн.) та від юридичних осіб на 5,0% (113,9 млн. грн.). У порівнянні з 31.12.2022, сума пенсійних внесків зросла через збільшення внесків від фізичних осіб на 19,2% (81,5 млн. грн.) та від юридичних осіб на 4,9% (107,2 млн. грн.) [32].

У 2023 році середній розмір пенсійного внеску на одного вкладника складає:

- для юридичних осіб та фізичних осіб - підприємців - 57 304,00 грн;
- для фізичних осіб - 1 261,15 грн.

Станом на 31.12.2023 загальна вартість активів, сформованих недержавними пенсійними фондами, склала 4 889,8 млн. грн. Це на 17,9% або 743,8 млн. грн. більше, ніж у 2022 році, і на 26,2% або 1 015,1 млн. грн. більше, ніж у 2021 році (Рис. 2.7) [32].

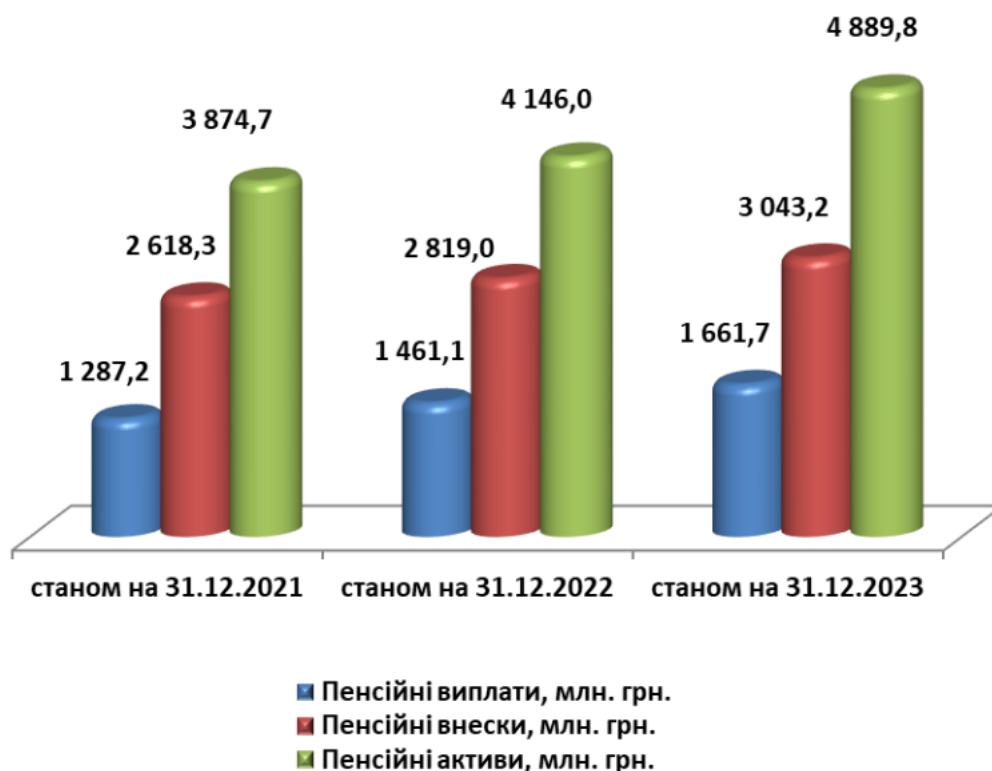

Рис. 2.7. Динаміка основних показників системи НПЗ, 2021-2023, млн. грн

Джерело: [31-34]

Негрошові пенсійні фонди (НПФ) стараються формувати свій портфель з об'єктів інвестування, які мають мінімальний ризик. Тому вибір інвестиційних інструментів має велике значення, оскільки вони дозволяють НПФ захистити грошові кошти населення від інфляції і отримувати приріст капіталу.

На 31 грудня 2023 року основними напрямками інвестування пенсійних активів стали державні цінні папери (49,4% від загального обсягу інвестованих активів), грошові кошти на рахунках у банках (43,0%), облігації підприємств, що

є резидентами України (3,7%), дебіторська заборгованість (1,2%), нерухомість (0,9%) і акції (0,9%) (рис. 2.8, табл.2.5).

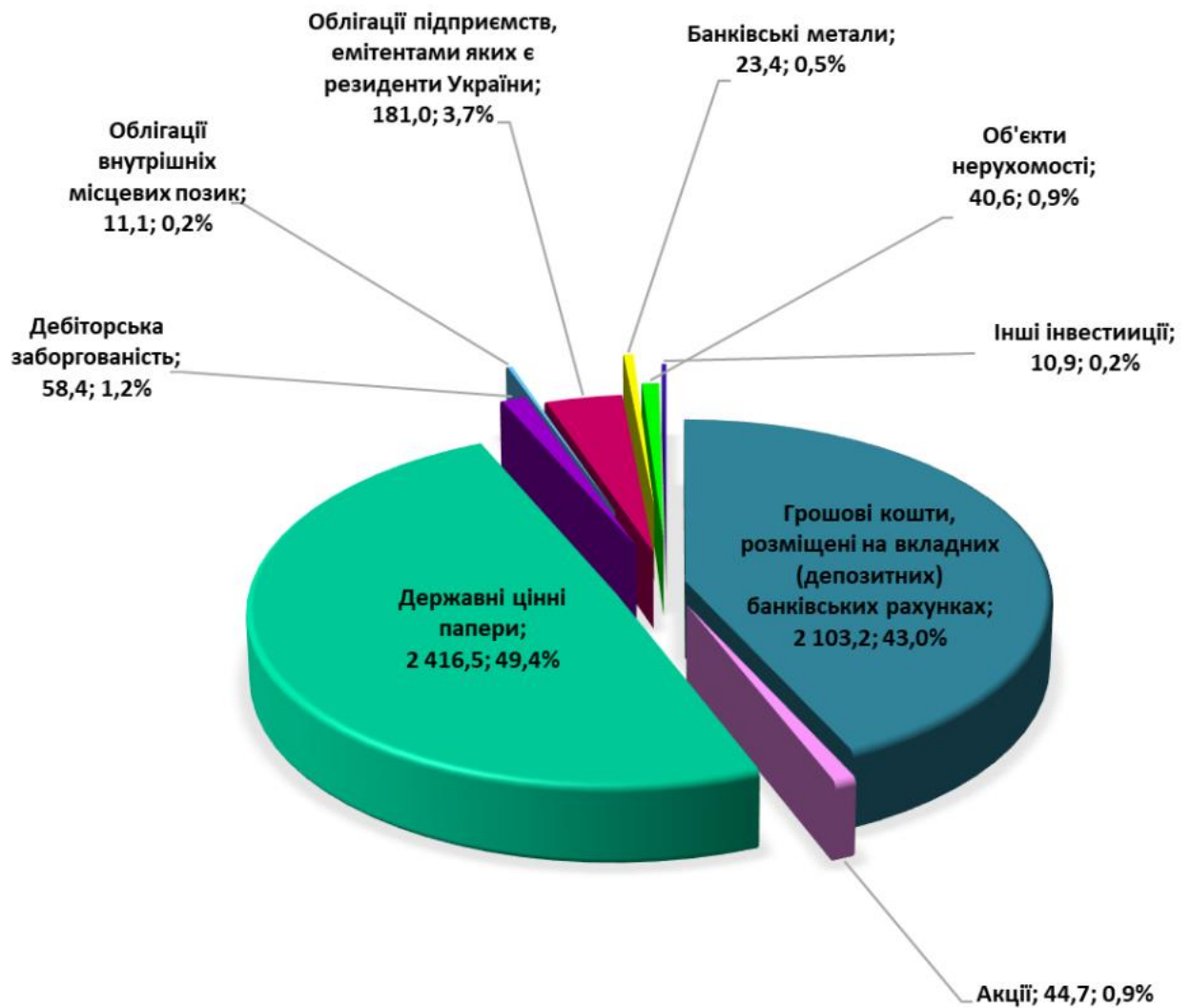

Рис. 2.8. Структура інвестованих пенсійних активів станом на 31.12.2023, млн.

грн, %

Джерело: [32]

Таблиця 2.5

Динаміка структури інвестованих пенсійних активів, 2022-2023 рр.

Назва активу	Станом на 31.12.2022		Станом на 31.12.2023		Приріст станом на 31.12.2023/ станом на 31.12.2022, (%)
	Загальна вартість, млн грн	Відсоток від загальної суми активів, %	Загальна вартість, млн грн	Відсоток від загальної суми активів, %	
Державні цінні папери	1 864,8	45,0	2 416,5	49,4	29,6%
Грошові кошти	1 666,4	40,2	2 103,2	43,0	26,2%
Облігації підприємств	374,3	9,0	181,0	3,7	-51,6%
Об'єкти нерухомості	109,0	2,6	40,6	0,9	-62,8%
Дебіторська заборгованість	50,4	1,2	58,4	1,2	15,9%
Акції	42,0	1,0	44,7	0,9	6,4%
Інші інвестиції	11,0	0,3	10,9	0,2	-0,9%
Облігації внутрішніх місцевих позик	13,4	0,3	11,1	0,2	-17,2%
Банківські метали	14,7	0,4	23,4	0,5	59,2%
Всього:	4 146,0	100,0	4 889,8	100,0	17,9%

Джерело: [31-33]

Основною метою інвестування пенсійних активів є збереження пенсійних заощаджень громадян. Недержавні пенсійні фонди використовують більш консервативну стратегію інвестування порівняно з іншими фінансовими установами. Тому протягом тривалого періоду основними напрямками інвестування НПФ залишаються державні цінні папери та грошові кошти на депозитах.

Станом на 31.12.2023 відбувся приріст вкладень в банківські метали (на 59,2%), державні цінні папери (на 29,6%), грошові кошти на рахунках у банках (на 26,2%), акції (на 6,4%). Також збільшилася дебіторська заборгованість (на 15,9%). Проте значно зменшилися вкладення в об'єкти нерухомості (на 62,8%), облігації підприємств (на 51,6%), облігації внутрішніх місцевих позик (на 17,2%), інші інвестиції (на 0,9%) [32].

Загальний дохід від інвестування пенсійних активів станом на 31.12.2023 року склав 4 088,5 млн. грн., що є на 802,9 млн. грн. більше, ніж станом на 31.12.2022 року, або на 24,4%. Витрати, які компенсуються за рахунок пенсійних активів, зросли на 13,7% порівняно з аналогічним періодом 2022 року і загалом за існування пенсійних фондів складають 684,7 млн. грн.

За період з 31.12.2022 по 31.12.2023 року такі витрати зросли на 13,7% (82,7 млн. грн.), зокрема за рахунок надання послуг з управління активами НПФ на 44,2 млн. грн. (13,5%), з адміністрування НПФ на 28,9 млн. грн. (15,0%), послуг зберігача на 5,9 млн. грн. (15,2%), проведення планових аудиторських перевірок на 2,3 млн. грн. (18,4%), пов'язаних із здійсненням операцій з пенсійними активами, які надаються третіми особами на 0,7 млн. грн. (10,1%), інших послуг, надання яких передбачено чинним законодавством з недержавного пенсійного забезпечення на 0,7 млн. грн. (2,9%) (довідково: станом на 31.12.2022 року такі витрати склали 602,0 млн. грн.) [32].

На рисунку 2.9 зображено структуру цих витрат станом на 31.12.2023.

Рис. 2.9. Структура витрат, що відшкодовуються за рахунок пенсійних активів станом на 31.12.2023 р., млн.грн, %

У 2023 році основна частина витрат, що покриваються за рахунок пенсійних активів, складається з оплати послуг з управління активами недержавних пенсійних фондів (54,3%) та адміністрування НПФ (32,3%). Витрати на послуги зберігача, інші послуги згідно з законодавством, аудиторські перевірки НПФ та послуги з операцій з пенсійними активами для третіх осіб становлять відповідно 6,5%, 3,6%, 2,2% та 1,1% від загальної суми витрат, що покриваються за рахунок пенсійних активів.

2.2. Особливості функціонування недержавних пенсійних фондів в Україні

Лише близько 900 тисяч українців мають пенсійні накопичення в недержавних пенсійних фондах.

1 березня в Україні відбулася індексація пенсій, що призвело до зростання пенсій на 8% для понад 10 млн громадян. Однак, відомо, що солідарна пенсійна система не може забезпечити всіх пенсіонерів достойними виплатами. Кілька років тому представники влади заявляли, що Україна не зможе виплачувати пенсії через 15 років через нестачу ресурсів та швидке старіння населення. Тому систему пенсійного забезпечення в Україні намагаються реформувати.

Одним з інструментів для отримання додаткової пенсії є недержавні пенсійні фонди (НПФ). Проте вони залишаються маловідомою фінансовою послугою для українців.

За даними Нацкомісії з цінних паперів та фондового ринку (НКЦПФР) в Україні зареєстровано 63 недержавних пенсійні фонди, але на ринку діють лише 58 фондів. За словами Тетяни Сальнікової, директорки Всеукраїнського адміністратора пенсійних фондів та експертки експертної групи з приватних пенсій Business at OECD, жоден пенсійний фонд не збанкрутував з початку повномасштабного вторгнення. Однак, пенсійні фонди змушені були

переформатувати свою роботу та зосередитися на питаннях безпеки та збереженні накопичень. Сальнікова зазначає, що їх адміністратор перевів всі сервіси в онлайн режим, щоб учасники фондів могли вирішувати питання щодо своїх накопичувальних пенсій дистанційно та уникнути зайвих ризиків [19].

Можна здійснювати дії дистанційно, включаючи використання електронного цифрового підпису, такі як укладання пенсійного контракту, оформлення пенсійних виплат, повідомлення про зміну персональних даних, контроль за зарахуванням внесків, нарахуванням доходу, станом пенсійних накопичень та показниками роботи фонду.

Григорій Овчаренко, директор з управління локальними активами групи ІСУ, повідомляє, що активи пенсійних фондів зросли на 18% протягом 2023 року, незважаючи на війну. Це стало можливим, перш за все, завдяки дохідності, яку фонди забезпечували. Другим важливим фактором було збільшення числа учасників пенсійних фондів.

За словами Г. Овчаренко, у нас у 2023 році були рекордні внески, які перевищили показники до війни. Це стало можливим через те, що дохідність фондів значно перевищила інфляцію і ставки за депозитами. Тому люди побачили, що попри війну, НПФ працюють добре і можна продовжувати відкладати собі на майбутнє [19].

Активи НПФ збільшилися на 18% до 4,8 млрд грн у 2023 році. Фонди, що перебувають під управлінням групи ІСУ, також зросли на 20,7% до 890 млн грн.

Недержавні пенсійні фонди є неприбутковими організаціями, які займаються накопиченням пенсійних внесків для своїх учасників та їх подальшою виплатою. Вони відрізняються від державного пенсійного фонду тим, що людина самостійно вносить кошти для забезпечення свого майбутнього, а не отримує пенсію від держави. Розмір пенсії залежить від суми внесків, які клієнт вносить до недержавного пенсійного фонду, а не від держави.

У країні пенсійні накопичення становлять лише 0,1% від ВВП. Це останнє місце серед 88 країн, де існують пенсійні накопичувальні системи [59].

Варто зазначити, що у перший день війни Національна комісія з цінних паперів та фондового ринку (НКЦПФР) прийняла рішення зупинити обіг цінних паперів і будь-яких операцій з активами недержавних пенсійних фондів (НПФ). Це, на думку регулятора, мало стабілізувати ситуацію від негативних наслідків.

Вже за два тижні НПФ звернулися до регулятора з питанням необхідності поновлення їх роботи. Фонди мали здійснювати виплати учасникам та не втратити довіру населення.

Регулятор дослухався до пропозицій та поступово скасував обмеження на внески, виплати та операції з активами. Останніми, у серпні минулого року, були скасовані обмеження на обіг цінних паперів, що спричинило зростання ставок доходності з ОВДП майже до 20% річних, і, відповідно, зменшення їх вартості в портфелях НПФ і також «з'їло» частину активів НПФ.

Попри зростання облікової ставки Національного банку України та доходності за ОВДП, депозити банків за рік майже не зазнали змін. Середня ставка за депозитами на 12 місяців на початок року складала 9%, а на кінець зросла на 3,7% до 12,7% [59].

На відміну від попередньої кризи, банки витримали хвилю клієнтських звернень і навіть в умовах знеструмлення забезпечили можливість роботи відділень, з допомогою альтернативних джерел генерації електрики. Своєю чергою зважена кредитна політика НПФ забезпечила відсутність дефолтних банків в портфелях НПФ. Ставлення позичальників, емітентів корпоративних облігацій, до виконання своїх зобов'язань стало згодом більш відповідальним. Попри кризові умови роботи, майже всі компанії підтримували постійну комунікацію та прозорість своєї діяльності.

В повному обсязі були погашені випуски муніципальних облігацій Харкова та Львова, а також компанії Укрпошта, Нова Пошта, РУШ, Альфа-Лізинг, Манівео, С С Лоан здійснили погашення або повний викуп своїх облігацій. На кінець року НКЦПФР прийняла рішення щодо відчуження на користь держави цінних паперів таких компаній, як "Укрнафта", "Укртатнафта", "Мотор Січ",

"АвтоКрАЗ", "Запоріжтрансформатор". Акції "Мотор Січ" та "Укнафти" складали 40% від усіх НПФ в адмініструванні членів УАІБ на суму 10,9 млн грн. У деяких фондах частка акцій "Укнафти" становила 12% від загальних активів фонду. Фактично з рахунків пенсійних фондів зникла частина активів, і ймовірність повернення або відшкодування їх вартості залишалась невизначеною. У відсутності необхідних законодавчих актів та оцінки на дату відчуження, компанії оцінили зобов'язання держави в нуль, що призвело до втрат учасників фондів і негативно вплинуло на показники доходності. УАІБ звернулась до регулятора з питанням коректного обліку таких зобов'язань в активах фондів [28].

Незважаючи на негативні фактори, такі як зростання інфляції та облікової ставки, припинення роботи українських підприємств та знецінення їх боргових зобов'язань, виїзд працівників з зони бойових дій та за межі України, блекауту та обмеження доступу до інфраструктури, індустрія недержавного пенсійного забезпечення продемонструвала здатність працювати навіть в таких неблагоприятних умовах.

За результатами 2023 року активи системи недержавного пенсійного забезпечення зросли на 263,2 млн гривень (6,8%) і становлять 4,14 млрд гривень [26].

34 недержавних пенсійних фонди показали позитивну дохідність, тоді як 23 фонди продемонстрували негативну дохідність. 8 фондів перевищили середньорічний показник доходності за 12-місячними депозитами (9,75%), але жоден з них не перевищив інфляцію (рис. 2.10).

Оскільки накопичення мають довгостроковий характер, доцільно проаналізувати результати діяльності на довгостроковому інтервалі 10 років (рис. 2.11).

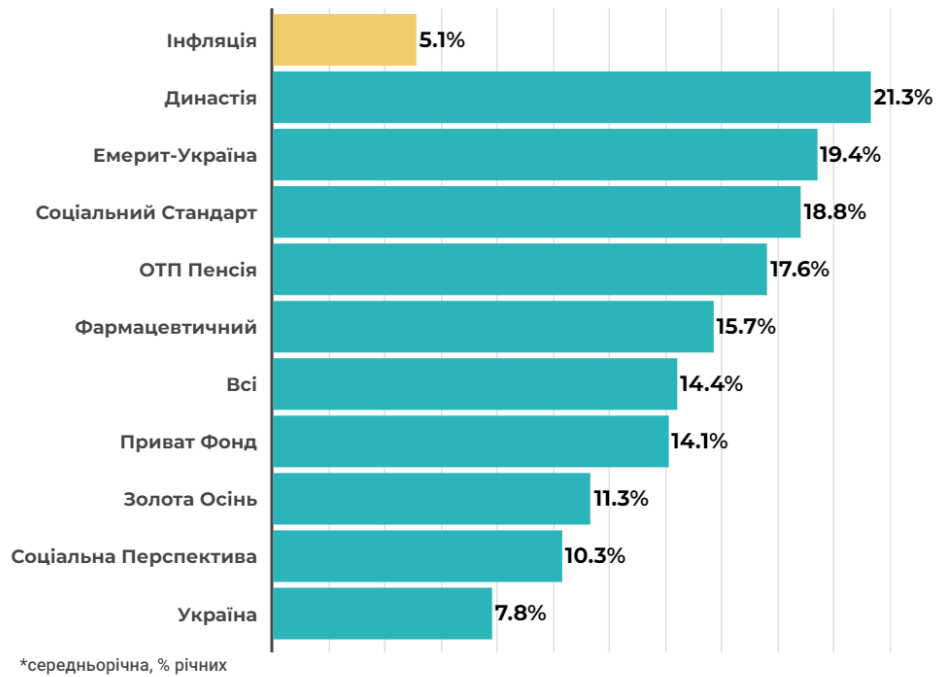

Рис. 2.10. Дохідність 10 найбільших відкритих недержавних пенсійних фондів, 2023 р.

Джерело: [26]

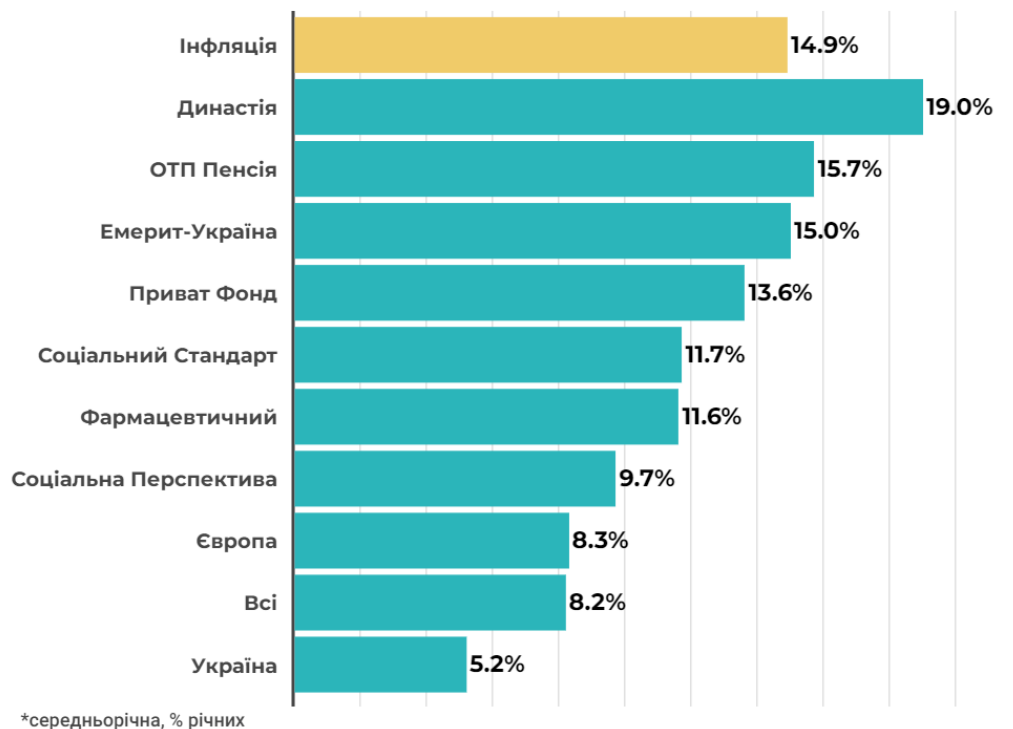

Рис. 2.10. Дохідність 10 найбільших відкритих недержавних пенсійних фондів, 2014-2023 рр.

Джерело: [26]

Усі чотири недержавні пенсійні фонди, активами яких управляє КУА «Всесвіт», увійшли до ТОП-10 недержавних пенсійних фондів за доходністю за останні 12 місяців (з квітня 2022 до квітня 2023 року) згідно даних Української асоціації інвестиційного бізнесу. Серед них НПФ «ВСІ», НПФ «Покрова», НПФ «Гарант-пенсія» та НПФ «Соціальні підтримка», які заробили для своїх учасників за цей період від 12,13% до 18,40% (чиста доходність, вже за вирахуванням витрат) [6].

Директор КУА «Всесвіт» відзначив, що під час останніх складних 12 місяців вдалося допомогти фондам під управлінням КУА показати такі високі результати за доходністю. Головний пріоритет - зберегти пенсійні накопичення людей під час цієї широкомасштабної війни.

В КУА «Всесвіт» врахували можливість вторгнення ще наприкінці 2021 року, коли формували інвестиційну стратегію для фондів на 2022 рік. Рекомендували радам пенсійних фондів стратегії, спрямовані на мінімізацію ризиків, а не на максимізацію доходності. Застосували такий підхід, який найкраще захищає накопичення людей у кризових ситуаціях, а не той, що приносить найбільшу доходність в умовах сприятливих сценаріїв.

В КУА «Всесвіт» сподівались, що найгірший сценарій не станеться, але він став реальністю. Ми успішно захистили пенсійні накопичення. Також вони підтримують країну, інвестуючи пенсійні накопичення в державні облігації, включаючи військові.

Стратегії КУА «Всесвіт» мають потенціал для росту - інвестують в інструменти, які після завершення конфлікту принесуть більшу доходність через зростання їх вартості, ніж інструменти з фіксованою доходністю [6].

У 2023 році ми стикаємося з вихідними даними, які свідчать про колапс фінансової системи. Країна перебуває у стані війни, інфляція набирає обертів, і прогнозувати її ріст стає дуже складно. Кожна міжнародна новина може повністю підірвати вже нестабільний фондовий ринок. Це не найкращий час для будівництва нових інвестиційних стратегій. Однак, завдяки чіткому розумінню

слабкого місця української економіки і розсудливому погляду в майбутнє, ОТР Capital визначив головний курс на цей рік: мінімізація ризиків при управлінні активами НПФ. Те, що працювало для нас ще рік і два тому, навіть під час пандемії, втратило свою ефективність. Нам довелося скинути всі налаштування до заводських і переписати стратегії обох наших відкритих недержавних пенсійних фондів - ОТП Пенсія та ФріФлайт.

У 2023 році, коли військовий стан посилив нестабільність, інвеступравляючі ОТР Capital для управління активами НПФ "ОТП Пенсія" обрали шлях мінімізації ризиків. Інвестиційна стратегія фонду стала яскравим відображенням цього вибору – упродовж року змінився портфель фонду. Ситуація на ринку сама визначала наші кроки. Першочерговим вето стали інвестиції в корпоративні та муніципальні облігації: надто великий ризик – це розкіш, яку у 2023 році ми не могли собі дозволити. Другим етапом – зменшили терміни вкладання коштів у депозитні інструменти, а третім – зробили фільтрацію і обрали для співпраці банки з високим кредитним рейтингом.

Основними інструментами інвестування стали високодохідні гривневі ОВДП (коротко- та середньострокові) та короткострокові депозити в державних банках. В умовах високої облікової ставки – 25% та фіксованого курсу гривні, затверджених Нацбанком, саме ці два інструменти мали найбільшу дохідність з урахуванням страховки від можливих ризиків втрат.

Структура вкладень фонду "ОТП Пенсії" складалася наступним чином: облігації внутрішньої державної позики (ОВДП) - 49,5%, депозити - 48%, акції - 2,5%(рис. 2.12). Останніми були акції АТ "Райффайзен Банк" (Україна), які мали високий потенціал зростання через низьку ціну після 2022 року та вражаючі прибутки банку в перших місяцях 2023 року [63].

Загальна дохідність фонду "ОТП Пенсія" за рік склала 17,6%, що значно перевищило інфляцію (5,5%), незважаючи на всі початкові страхи.

На 2024 рік вектор інвестиційної стратегії "ОТП Пенсії" залишиться незмінним - мінімізація ризиків та забезпечення безпеки капіталу вкладників.

Крім того, планується включити в портфель фонду корпоративні облігації з високим кредитним рейтингом у розмірі від 5% до 10% від загальних активів фонду.

Рис. 2.12. Структура вкладень фонду "ОТП Пенсії", 2023 р.

Джерело: [63]

НПФ "ФріФлайт" зіткнувся з обмеженнями на валютному ринку та заборонаю на закордонні інструменти, що обмежило його рухливість. Проте це не завадило створенню успішної стратегії. Структура портфеля фонду включає депозити - 50%, ОВДП (USD) - 41.5% та ОЗДП - 8.5% (рис. 2.13) [63].

Рис. 2.13 Структура портфеля НПФ "ФріФлайт", 2023 р.

Джерело: [63]

У зв'язку з відсутністю інтересу банків до доларових депозитів, ставки на них були низькими. ОВДП, номіновані в доларах, були розміщені за 4.5%-4.7%. Незважаючи на ці обмеження, НПФ "ФріФлайт" заробив для своїх вкладників 2,2% в доларах США. [63]

У 2024 році фонд очікує можливого зростання ОЗДП на рівні 4%-7% в доларах, що може призвести до отримання учасниками фонду прибутку до 19.8% в гривні з урахуванням можливої девальвації національної валюти. У цій складній економічній ситуації стратегія грає ключову роль, тому в 2024 році вона залишиться незмінною для фондів "ОТП Пенсія" та "ФріФлайт". Останній фонд буде продовжувати грати на валютних обмеженнях та стабільних доходах, зберігаючи свою структуру.

Недержавні пенсійні фонди "ОТП Пенсія" та "ФріФлайт" є частиною компанії ОТР Capital у світі фінансів. Їхні стратегії, рішення та ризики відображають складність ринку, де кожен крок потребує уважного аналізу та обдуманих інвестиційних рішень. Вони також відображають міцність позицій самої компанії у сфері управління активами. НПФ, які є гігантами, є важливими показниками, які відображають загальну ситуацію в компанії. Після аналізу усього 2023 року можна впевнено сказати, що компанія ОТР Capital успішно впоралася з усіма викликами минулого року, адаптувалася і готова до нових викликів.

За даними УАІБ, загальна чиста вартість активів (ЧВА) 56 недержавних пенсійних фондів на 31.01.2024 року склала 2706,96 млн гривень. За показниками попереднього місяця, загальне збільшення ЧВА становило +37,21 млн гривень.

Більшість фондів сектору завершили місяць зі збільшенням чистої вартості одиниці пенсійних внесків (ЧВО), лише 14 зафіксували зменшення. Діапазон зміни ЧВО коливався від +1,64% до -1,59%.

Лідерами зі зростання чистої вартості пенсійної одиниці у січні стали фонди: ВПФ "Династія" (+1,64%), ВНПФ "Емерит-Україна" (+1,54%) та НКПФ ВАТ «Укрексімбанк» (+1,44%).(рис.2.14) [59]

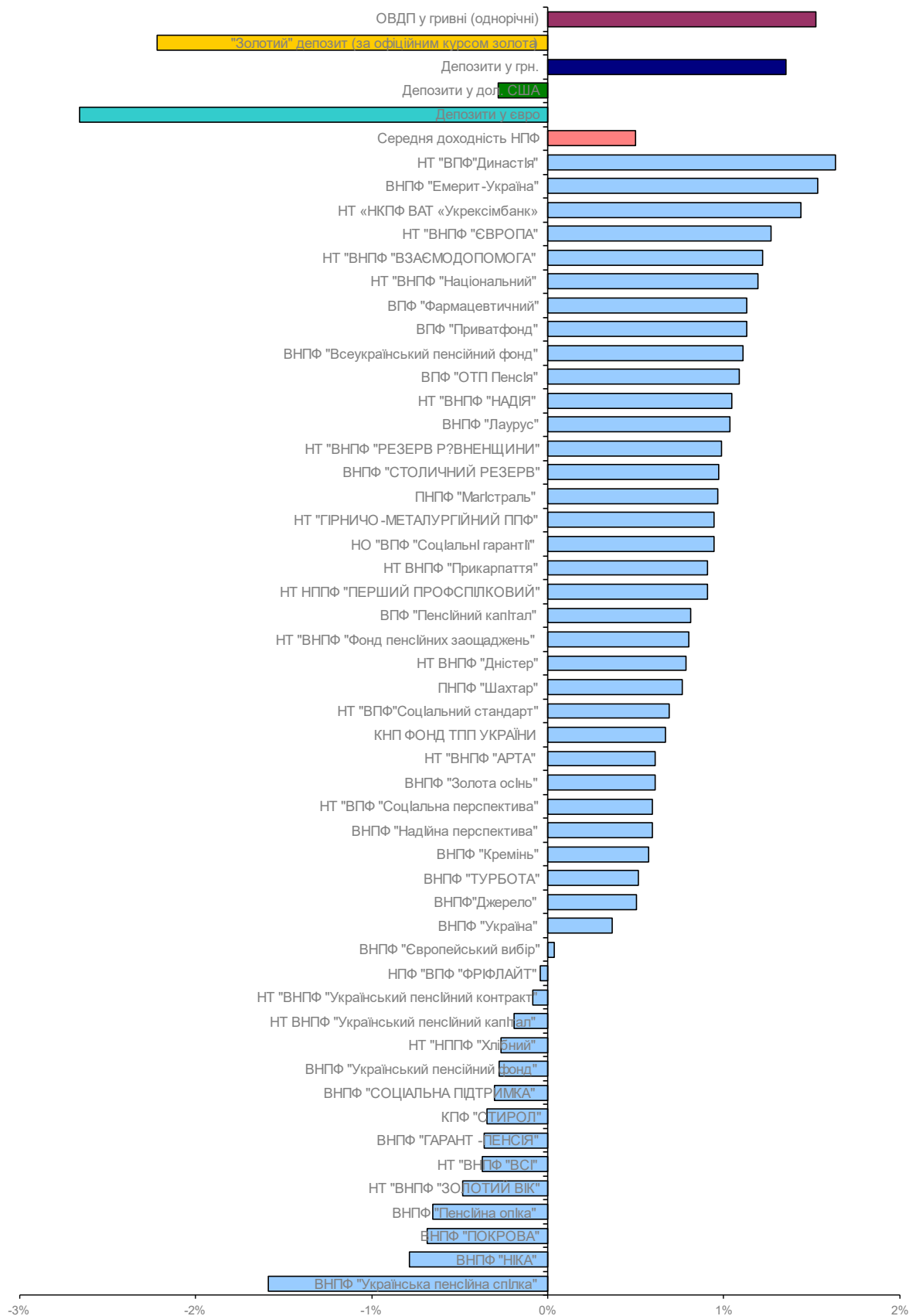

Рис. 2.14. Дохідність НПФ, банківських депозитів та ОВДП за січень 2024 р.
Джерело: [59]

Найнижчі показники зміни чистої вартості пенсійної одиниці у січні показали фонди: ВНПФ "Українська пенсійна спілка" (-1,59%), ВНПФ "НІКА" (-0,79%) та ВНПФ "ПОКРОВА" (-0,68%) [59].

Зауважимо, що з 01 січня 2024 року набув чинності новий Закон України "Про фінансові послуги та фінансові компанії", а старий Закон України "Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг" втрачає свою чинність з цієї дати.

Законодавством визначено новий перелік фінансових послуг та нове визначення поняття "фінансова установа". Фінансові установи тепер є надавачами фінансових послуг, які мають відповідну ліцензію від Національного банку України або Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сфері фінансових послуг, згідно з розподілом повноважень, встановленим законом та проєктом рішення Комісії від 29 вересня 2023 року №1102. [15-16]

Деякі зміни, які передбачаються проєктом, включають:

- реєстрація надавачів фінансових послуг тепер здійснюється Національною комісією, яка веде реєстри, визначені в інших законах;
- припинення ведення Державним реєстром фінансових установ Комісією;
- скасування норм, що стосуються видачі Свідоцтва про включення/виключення недержавних пенсійних фондів до Державного реєстру фінансових установ;
- скасування норм, що стосуються надання витягів з Державного реєстру фінансових установ за запитом учасників ринків капіталу;
- встановлення процедури надання адміністративної послуги з включення/виключення недержавних пенсійних фондів до/з реєстру недержавних пенсійних фондів з урахуванням норм іншого закону.

Звернімо увагу, що з 01 січня 2024 року Свідоцтва про включення НПФ до Державного реєстру фінансових установ, які видавались Державною комісією з регулювання ринків фінансових послуг України/ Національною комісією, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг/

Національною комісією з цінних паперів та фондового ринку будуть вважатися анульованими.

Розроблений проєкт рішення Комісії «Про затвердження Змін до Порядку ведення реєстрів учасників ринків капіталу та організованих товарних ринків» вносить зміни до Порядку ведення реєстрів учасників ринків капіталу та організованих товарних ринків, затвердженого рішенням Комісії від 26.08.2021 №700 (зареєстрованого в Міністерстві юстиції України 26.10.2021 за № 1385/37007).

РОЗДІЛ 3

ШЛЯХИ ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ НЕДЕРЖАВНИХ ПЕНСІЙНИХ ФОНДІВ В УКРАЇНІ

3.1. Перспективи розвитку недержавного пенсійного забезпечення в Україні

На сучасному етапі розвитку України система державного пенсійного забезпечення не може забезпечити достойний рівень матеріальної підтримки осіб похилого віку через зростаюче навантаження на Державний Пенсійний фонд України та дефіцит його бюджету. Обмежена ресурсна база для подолання цієї соціальної проблеми та зменшення ролі держави в наданні соціальних гарантій є світовою тенденцією. Тому виникає необхідність дослідження альтернативних джерел підтримки населення, одним з яких є стимулювання добровільної участі громадян в системі недержавного пенсійного забезпечення.

Система недержавного пенсійного забезпечення є третім рівнем системи пенсійного забезпечення, де учасники можуть добровільно відкладати частину свого доходу на формування пенсійних заощаджень окремо від обов'язкових систем. Ця система грає важливу роль у пенсійному забезпеченні, дозволяючи учасникам керувати своїми заощадженнями більш гнучко та ефективно. Вони можуть вибирати фінансові інститути для накопичення коштів, враховуючи власні мотиви та вподобання, а також різнообразити свої заощадження [2].

Принципи функціонування системи недержавного пенсійного забезпечення можна поділити на три групи: організаційні, правові та мотиваційні. Добровільність участі суб'єктів, рівноправність учасників, захист прав користувачів, цільове використання активів, відповідальність за порушення законодавства, економічний інтерес обох сторін угоди - це лише деякі з принципів недержавного пенсійного забезпечення. Організаційні принципи

визначають внутрішні принципи діяльності суб'єктів системи, правові - сфери державного контролю, а мотиваційні - інтерес учасників. В цілому принципи підкреслюють добровільність участі, рівноправність учасників, державний контроль за правами учасників, цільове використання коштів, відповідальність за порушення законодавства, економічний інтерес обох сторін угоди та інше.

Законодавство, що регулює недержавне пенсійне забезпечення, складається з ряду законів, серед яких Закон України «Про недержавне пенсійне забезпечення», законодавство про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування, а також закони «Про страхування», «Про банки і банківську діяльність», «Про інститути спільного інвестування (пайові та корпоративні інвестиційні фонди)», «Про цінні папери і фондову біржу», «Про державне регулювання ринку цінних паперів в Україні», «Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг» та інші нормативно-правові акти, що були прийняті відповідно до Закону [3].

На ринку недержавного пенсійного страхування регулюють діяльність Національний банк України (НБУ) та Національна комісія з цінних паперів та фондового ринку (НКЦПФР). Основними учасниками цього ринку є недержавні пенсійні фонди (НПФ), страхові компанії, що здійснюють страхування життя, та банки, які забезпечують функціонування добровільного накопичувального рівня в Україні.

Так, останні пропонують ряд заощаджувальних продуктів, при цьому пенсійні виплати в них захищені Фондом гарантування вкладів фізичних осіб. Компанії зі страхування життя забезпечують клієнтам накопичення коштів через поліси страхування життя в різних його модифікаціях, а також захист від ризиків в разі смерті чи інвалідності годувальника, щоб його родина не залишалась без коштів. Це вирішує завдання соціального характеру. Недержавні пенсійні фонди є неприбутковими організаціями, які головним чином інвестують пенсійні активи для забезпечення їх доходності, що перевищує рівень інфляції, та залучають довгострокові інвестиційні ресурси для мінімізації ризику довголіття населення

в майбутньому і формування додаткового джерела його фінансування. Інші відмінності діяльності цих установ щодо пропозиції заощаджувальних інструментів наведено в таблиці 3.1.

Таблиця 3.1

Порівняльна характеристика здійснення недержавного пенсійного забезпечення різними фінансовими посередниками

Критерій	Фінансові посередники		
	Недержавні пенсійні фонди	Компанії зі страхування життя	Банки
Вид договору	Пенсійний контракт/ пенсійна схема	Договір пенсійного страхування	Депозитний пенсійний рахунок
Особа, на користь якої сплачуються внески	Учасник недержавного пенсійного фонду	Застрахована особа	Вкладник
Пенсійні кошти	Сума зобов'язань в грошовому вираженні пенсійного фонду перед учасником	Страхові резерви з договорів пенсійного страхування	Розмір вкладів
Види пенсійних виплат	Пенсія на визначений строк Одноразова пенсійна виплата Учасник фонду в разі обрання довічного ануїтету укладає договір страхування довічної пенсії зі страхування життя	Довічна пенсія (довічний ануїтет) Пенсія на визначений строк (страховий ануїтет) з гарантованим строком виплати і без нього Одноразова пенсійна виплата	Одноразова пенсійна виплата
Вид забезпечення	Пенсійний контракт як вид пенсійного забезпечення шляхом укладання пенсійного контракту з недержавним пенсійним фондом	Пенсійне страхування як вид пенсійного забезпечення шляхом укладання договору пенсійного страхування зі страхування життя	Пенсійний вклад як вид пенсійного забезпечення шляхом відкриття пенсійного рахунку в банку

Джерело: розроблено автором: [59]

Досвід економічно розвинених країн світу показує, що найбільш законодавчо захищеними та ефективно функціонуючими фінансовими посередниками, які можуть залучати достатні обсяги довгострокових фінансових

ресурсів та перетворювати їх на інвестиційні ресурси, є недержавні пенсійні фонди та страхові компанії, що здійснюють страхування життя. Тому ми вважаємо за доцільне розглянути їх діяльність у нашому дослідженні. Хоча на сьогодні депозити в банках залишаються найменш ризиковими інструментами для довгострокового інвестування коштів в Україні, вони не зможуть забезпечити необхідний рівень функціонування системи недержавного пенсійного забезпечення через відсутність диверсифікації в інвестиційній стратегії. Тому без якісного функціонування таких фінансових посередників, як НПФ і страхові компанії, система недержавного пенсійного забезпечення України може зіткнутися з серйозними ризиками та перешкодами у майбутньому.

Дослідимо тенденції розвитку діяльності недержавних пенсійних фондів, враховуючи обмеження функції накопичення страховиків на законодавчому рівні, а також те, що послуги банків щодо недержавного пенсійного забезпечення зводяться до надання депозитів.

Протягом 2012–2023 років спостерігається зменшення кількості недержавних пенсійних фондів. Незважаючи на це, попит на послуги у сфері недержавного пенсійного забезпечення залишається стабільним протягом цього періоду. Середньорічний темп зростання кількості укладених пенсійних контрактів становить 2,28%, а середньорічний темп приросту загальної кількості учасників НПФ складає 3,6%. Проте, кількість громадян, що користуються послугами недержавного пенсійного забезпечення, протягом цього періоду становить трохи більше 2%, а відношення активів НПФ до ВВП за останні три роки становить 0,071%, що свідчить про недостатню розвиненість ринку [28; 11]. Низьку ефективність системи недержавного пенсійного забезпечення підтверджує також те, що лише 10,3% учасників отримують пенсійні виплати, хоча частка учасників НПФ вікової групи старше 60 років становить 23%. У той же час, лише 0,5% учасників належать до вікової групи молодше 25 років. Найбільша частка учасників (51,4%) припадає на вікову групу 25–50 років [28].

Проведений аналіз активів та напрямків вкладання коштів, які накопичуються у приватних пенсійних фондах, показує, що середньорічне зростання загальної вартості активів за досліджуваний період становило 10,8%. Загалом, обсяг активів збільшився майже у 3 рази протягом цього періоду, що є недостатнім, враховуючи низький рівень розвитку ринку приватного пенсійного забезпечення та темпи інфляції в цілому. Обсяг загальної суми прибутку від інвестування активів приватного пенсійного фонду в середньому зростав на 16,6%.

З метою оцінки інвестиційних стратегій приватних пенсійних фондів у роботі проаналізовано напрямки вкладання коштів фондів, які чітко регулюються законодавством для контролю та обмеження ризиків операцій з привласненими коштами.

З 2012 по 2023 рік відзначається активне використання нових інструментів інвестування НПФ, які не супроводжуються високим рівнем ризику. У 2012 році депозитні рахунки (34%) та облігації підприємств (31%) були основними складовими структури активів. Вкладення у акції становили близько 15%, а у державні цінні папери лише 12%. Решта позицій займали від 0,2% до 3%. З 2015 року частка державних цінних паперів у портфелі НПФ почала зростати, досягнувши 46% в 2019 році. Ця тенденція триває й досі, оскільки ОВДП мають високу дохідність та низький ризик, що робить їх популярними серед інвесторів. Незважаючи на те, що станом на кінець 2022 року державні цінні папери складають 47,6% вкладень, структурні зміни в інвестиційних портфелях фондів не відбулися, що свідчить про консервативний підхід.

Під час дослідження проведеного в другому розділі було виявлено кілька проблем у функціонуванні системи недержавного пенсійного забезпечення в Україні. Ці проблеми включають низький рівень покриття населення послугами недержавного пенсійного забезпечення, недостатньо високий рівень участі недержавних пенсійних фондів в економіці України, зростання навантаження на солідарну систему через збільшення кількості літніх людей та зростання

очікуваного терміну життя населення, недостатньо високий рівень прибутковості недержавних пенсійних фондів через консервативні інвестиційні стратегії, високий рівень інфляції, що знижує ефективність інвестицій недержавних пенсійних фондів, відсутність зацікавленості населення у вкладанні коштів у недержавні пенсійні фонди, низький рівень обізнаності населення щодо можливостей інвестування та низький рівень доходів громадян, що обмежує їх можливості зекономити [14].

Впровадження заходів для зменшення впливу різних факторів сприятиме розвитку системи недержавного пенсійного забезпечення. З урахуванням можливих наслідків воєнного стану, таких як інфляція, зниження реального доходу населення, збільшення кількості непрацездатних громадян, підвищення рівня безробіття тощо, стає актуальним питання впровадження загальнообов'язкової системи накопичувального пенсійного забезпечення. Функціонування приватних пенсійних фондів поруч із державним накопичувальним фондом, а також розробка сценаріїв автоматичної реєстрації учасників у стандартні консервативні пенсійні плани дозволить залучити більшу кількість населення до накопичувальної системи пенсійного забезпечення, ознайомити їх з принципами та механізмами роботи приватних пенсійних фондів, і потенційно збільшити кількість громадян, які вносять внески в систему недержавного пенсійного забезпечення.

Одним з векторів для поліпшення функціонування системи недержавного пенсійного забезпечення в Україні та для подальших наукових досліджень є залучення більшої кількості населення до участі в накопичувальних пенсійних планах. Серед запропонованих ініціатив особливої уваги потребує впровадження системи загальнообов'язкового накопичувального пенсійного забезпечення, а також покриття частини роботодавців та працівників колективними договорами. Також важливо підвищити фінансову грамотність населення, зробити доступ до інформації про механізми та принципи недержавного пенсійного забезпечення більш поширеним та простим, проводити регулярну комунікацію та маркетингові

заходи, що стосуються переваг використання пенсійних інструментів, а також підвищити прозорість та ефективність діяльності недержавних пенсійних фондів.

Україна має багато перешкод на шляху до повноцінного функціонування НПФ. Тому важливо розглянути їх в контексті внутрішніх та зовнішніх проблем. Серед найважливіших зовнішніх проблем можна виділити: нестабільну політичну та економічну ситуацію, яка призводить до зниження доходів населення, низький рівень довіри до фінансових установ, недостатню фінансову грамотність населення, недостатній розвиток фондового ринку, недостатнє нормативно-правове регулювання та інформаційне забезпечення діяльності фондів та військові дії. Розв'язання зовнішніх проблем потребує комплексних заходів на державному рівні. Важливим кроком є підтримка стабільності роботи НПФ, що неможливо без стабільності пенсійної системи загалом. Серед внутрішніх проблем слід виділити недостатню кількість інструментів аналізу інвестування активів фондів, обмежену кількість кваліфікованих кадрів з управління активами фондів та компетентних працівників загалом [10].

Для вирішення такої кількості проблем потрібно розробити низку заходів, що стосуються ефективного функціонування мережі НПФ в Україні. Ці заходи включають [4, 5, 7]:

- Забезпечення прозорості діяльності НПФ та підвищення захисту прав їх учасників.
- Заснування фонду гарантування пенсійних внесків учасників, який повертатиме частину таких вкладів у випадку банкрутства обраного НПФ. Це сприятиме збільшенню довіри населення до цих фінансових установ.
- Удосконалення та модернізація нормативно-правової бази, що стосується управління ризиками НПФ.
- Проведення заходів щодо покращення фінансової грамотності населення та збільшення суспільного інтересу до участі в системі недержавного пенсійного забезпечення.

- Зменшення оподаткування виплат учасникам НПФ при досягненні ними пенсійного віку.
- Надання податкових пільг для юридичних осіб - засновників НПФ, які мають значну кількість учасників.
- Забезпечення розвитку фінансового ринку в Україні, що розширить асортимент фінансових інструментів, в які можуть інвестувати НПФ.

3.2. Імплементація світового досвіду функціонування недержавних пенсійних фондів в систему пенсійного забезпечення України

З переходом до ринкових відносин стає все більш очевидною необхідність особистої участі людей у формуванні власного пенсійного забезпечення. Тепер працівник сам піклується про свою пенсію, маючи достатні можливості, які надає держава. До недавнього часу в Україні таких можливостей було мало. Але зараз людина має право вибрати спосіб захисту своїх доходів після припинення трудової діяльності та виходу на пенсію. Один з таких способів - це функціонування недержавних пенсійних фондів. Вони вже успішно працюють у багатьох розвинених країнах світу, забезпечуючи додаткове пенсійне забезпечення на приватній основі.

Оскільки в Україні недержавні пенсійні фонди ще на етапі становлення, ми вважаємо, що доцільно вивчити досвід функціонування таких фондів в інших країнах, де вони працюють вже довший час. Це дозволить впровадити позитивні аспекти роботи таких фондів як альтернативного способу пенсійного забезпечення та адаптувати їх до українських реалій.

У США компанією General Motors у 1950 році було створено перший недержавний пенсійний фонд (НПФ). З того часу в країні спостерігається швидкий розвиток таких інститутів. Наприклад, станом на кінець 2005 року активи НПФ перевищували 12 трлн. доларів США, а пенсії, виплачені ними,

становили майже третину щорічних виплат пенсіонерам [72]. У порівнянні з цим, в Україні на кінець вересня 2022 року загальна вартість активів НПФ становила лише 4,024 млрд гривень [38]. Основна причина незадовільних темпів розвитку недержавного пенсійного забезпечення в Україні, на відміну від інших країн, полягає, на нашу думку, у концептуальній помилковості запровадженої моделі.

Така помилковість обумовлена двома чинниками: по-перше, становлення добровільних накопичувальних пенсійних систем відбувалось у розвинутих країнах, де люди самі вирішують, чи вступати до системи добровільного пенсійного накопичення. У таких державах суми відрахувань на майбутню пенсію конкурують з іншими видатками особи, які можуть бути більш нагальними на певних етапах життя, ніж відрахування на пенсію, як це відбувається в Україні. Загалом можна сказати, що добровільність пенсійних накопичень за умов самомотивації характерна для "багатих" країн, до яких Україна поки що не відноситься; по-друге, становлення добровільних накопичувальних пенсійних систем у розвинутих країнах відбувалося переважно під час поступового економічного зростання, без значних фінансово-економічних потрясінь. Україна ж в цьому плані розвивалася нерівномірно, зі стрибками, особливо в умовах критично малих строків для державної економіки [45].

Україна започатковала модель недержавного пенсійного забезпечення, яка не забезпечує ефективну мотивацію працівників, що беруть участь у добровільній пенсійній системі. Для вирішення проблем української системи недержавного пенсійного забезпечення та роботи відповідних фондів, варто розглянути статус таких фондів у міжнародній практиці. За кордоном недержавні пенсійні фонди поділяються на страхові та нестрахові. Страхові фонди управляються страховими компаніями, які використовують внески роботодавців і працівників для отримання страхових виплат. Нестрахові фонди є фінансовими установами, учасниками яких є працівники юридичних осіб-засновників. Ці фонди формують свої активи за рахунок внесків роботодавців і працівників, а

також за рахунок інвестиційного прибутку від інвестування накопичених коштів у різноманітні фінансові інструменти.

Фактично, недержавні пенсійні фонди поділяються на страхові та нестрахові за природою виплат, які отримує учасник при виході на пенсію. Учасник страхового фонду отримує страхові виплати лише у разі страхового випадку, тоді як учасник нестрахового фонду отримує пенсійні виплати, залежні від пенсійного віку учасника, суми внесків, інвестиційного прибутку та тривалості пенсійних виплат [57].

Найбільш загальною класифікацією недержавних пенсійних фондів є їх поділ за правовою формою на неавтономні та автономні. Неавтономні фонди складаються з резервів та інших активів, юридично не відокремлених від вкладника або адміністратора, і право власності на які належить вкладнику. Згідно з принципами регулювання приватних пенсійних схем, фонд повинен бути юридично відокремленим від вкладника, або це розмежування повинне бути гарантоване механізмами. В іншому випадку, вкладник несе відповідальність за невиконання обов'язків перед учасниками фонду.

Згідно з Рекомендаціями Організації економічного співробітництва і розвитку від 21 липня 2004 року, рекомендується юридичне відокремлення пенсійних активів від активів вкладника пенсійного фонду. Також вказано, що ці Рекомендації не стосуються регулювання неавтономних пенсійних фондів. Хоча ці міжнародні акти не є обов'язковими, можна спостерігати тенденцію до зменшення кількості неавтономних пенсійних фондів та юридичної автономізації недержавних пенсійних фондів. Неавтономні пенсійні фонди існують лише в декількох країнах Організації економічного співробітництва і розвитку, зокрема, в Німеччині та Швеції [71].

Юридично відокремлені від вкладника самостійні організації, які називаються автономними недержавними пенсійними фондами, існують у більшості країн Організації економічного співробітництва і розвитку. У таких

фондах учасники не мають жодних прав на пенсійні кошти, тому власником цих коштів є сам вкладник.

З точки зору реалізації правосуб'єктності, НПФ можна розділити на наступні категорії:

- пенсійні фонди, які здійснюють свою правосуб'єктність через орган пенсійного фонду (внутрішнє управління);
- пенсійні фонди, які здійснюють свою правосуб'єктність як через орган пенсійного фонду, так і через окрему особу (змішане управління);
- пенсійні фонди, які здійснюють свою правосуб'єктність через окрему особу, незалежну від пенсійного фонду (зовнішнє управління) [62].

Внутрішнє управління включає орган, через який НПФ здійснює свої права й обов'язки. Цей орган забезпечує дієздатність фонду і може складатися з однієї або декількох фізичних осіб. Він може виконувати завдання самостійно або делегувати їх іншим особам, таким як консультанти, актуарії, управляючі активами. Внутрішні органи управління характерні для інституційних фондів, таких як корпоративні інституційні НПФ в різних країнах, де права й обов'язки фонду здійснює орган управління (рада директорів).

Участі НПФ поділяються за природою на такі типи:

- Закриті фонди, які мають обмеження на участь і призначені для пенсійних схем, що обмежуються певною категорією учасників, таких як працівники засновника чи засновники. Внески здійснюються переважно юридичними особами-роботодавцями.
- Відкриті фонди, які не мають обмежень на участь і приймають щонайменше одну пенсійну схему. Такі фонди спрямовані на роботу з вкладниками-фізичними особами.
- Змішані фонди, також відомі як галузеві фонди, учасниками яких можуть бути як працівники засновника чи вкладника, так і інші особи, що відповідають певним критеріям або вимогам, наприклад, професія чи рід занять.

Фонди, які мають пенсійні схеми з визначеними виплатами, передбачають, що роботодавець заздалегідь встановлює порядок визначення пенсійної виплати. Розмір внеску залежить від віку учасників, рівня заробітної плати і тривалості участі в програмі. Розмір внесків постійно змінюється. У такій схемі учасники можуть планувати, яку пенсію вони отримають при закінченні трудової діяльності.

Фонди, які мають пенсійні схеми з визначеними внесками, передбачають, що вкладники регулярно сплачують внески на індивідуальний пенсійний рахунок. Розмір внеску є сталим і визначається учасником самотійно. При таких умовах є ризик недостатньої прогнозованості, тобто неможливості точно визначити розмір пенсійних виплат у майбутньому [69].

Пенсійні фонди з комбінованими схемами передбачають одночасне поєднання двох видів схем. Роботодавець може здійснювати внески на солідарний рахунок і призначати пенсії за схемою з визначеними виплатами, а учасник може формувати додаткову пенсію самотійно за власні кошти на індивідуальному рахунку в недержавному пенсійному фонді.

Важливо відзначити, що поряд з численними перевагами функціонування НПФ у світі, існує ряд недоліків. Серед ключових недоліків можна виділити:

- великі комісії. Навіть відомі НПФ щорічно беруть 2-4% від активів;
- недостатня диверсифікація. Основні вкладення НПФ зазвичай зосереджені в депозитах та державних облігаціях, до 10% може бути вкладено в корпоративні облігації чи акції. Фактично, більшість фондів має обмежені можливості для розміщення коштів через нерозвинений фондовий ринок акцій та відсутність цивілізованих інвестиційних фондів у сфері нерухомості [64].

У зв'язку з коливанням макроекономічних показників та демографічними факторами, не лише Україна, але й інші країни світу розглядають можливі шляхи удосконалення пенсійної системи з метою підвищення ефективності. Це може включати збільшення коефіцієнту заміщення, зменшення соціальної напруги серед населення, зниження навантаження на солідарну пенсійну систему та

сприяння економічному розвитку через залучення пенсійних внесків у формі інвестиційного капіталу.

Статистичні дані країн-членів Організації економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР) показують, що до 2050 року кількість працюючих на одного пенсіонера значно зменшиться. Наприклад, у США до 2050 року на одного пенсіонера припадатимуть 2,5 працюючих (у 2020 році - 4 працюючих), а в Іспанії, Японії і Кореї - від 1,17 до 1,54 працюючих на одного пенсіонера. В середньому по країнах ОЕСР на одного пенсіонера припадає 2 працюючих.

Більшість країн світу мають багаторівневу систему пенсійного забезпечення, яка дозволяє забезпечити стійкість та виплачуваність пенсій. Централізований державний солідарний рівень, як у Україні, є першочерговим у забезпеченні соціального захисту населення. Цю систему у світі називають "Pay as You Go" (PAYG) (виплата по ходу) [66].

На другому рівні найчастіше функціонують професійні капіталізовані пенсійні фонди, які отримують фінансування від працівників та роботодавців. Третій рівень включає децентралізовані недержавні пенсійні фонди. Демографічні коливання можуть піддавати сумнів можливість функціонування першого (солідарного) рівня пенсійної системи країни, оскільки вона повністю залежить від кількості працюючих та пенсіонерів. Це стимулює розвиток альтернативних методів пенсійного забезпечення, таких як накопичувальне пенсійне забезпечення, як централізованого, так і децентралізованого виду, які гарантують отримання пенсій відповідно до накопичених пенсійних заощаджень. Розвиток недержавного пенсійного страхування допомагає вирішити ряд проблем функціонування ринкової економіки, зокрема, впливати на демографічну кризу країни та бути стійким до зовнішніх коливань.

За даними ОЕСР за 2019 рік, основою пенсійних систем країн-учасниць є солідарний рівень, який забезпечує пенсіонерів до 64,20%. У той же час, 14,10% пенсіонерів фінансуються за рахунок накопичувального державного пенсійного

забезпечення, а 21,60% - за рахунок накопичувального недержавного пенсійного забезпечення. [72]

Згідно з Конвенцією МОП про соціальний захист від 1955 року, мінімальний рівень коефіцієнта заміщення в країні має становити не менше 40%. Однак, деякі країни, такі як Австралія (31,3%), Польща (30,60%), Корея (31,20%) і Чилі (31,20%), не виконують цю рекомендацію. З іншого боку, лідерами за рівнем коефіцієнта заміщення є Італія (74,60%), США (81,3%) і Австрія (74,10%).

У середньому серед країн-учасниць ОЕСР пенсіонери отримують 57,60% від рівня зарплат до виходу на пенсію у 2020 році. Україна має значно нижчий показник - лише 28,40% із тенденцією до зменшення (у 2010 році показник становив 53,90%). Західні сусіди створюють умови для збільшення цього показника [70].

Крім Австрії, Ісландії та Чилі, саме держава відіграє головну роль у забезпеченні населення після досягнення певного віку через розподільну пенсійну систему. Важливо, що ця система залежить від зовнішньої кон'юнктури та демографічних змін, оскільки заснована на перерозподільному принципі.

У країнах, таких як Канада, США, Японія та Німеччина, де діють 1-й та 3-й рівні пенсійного забезпечення, коефіцієнт заміщення значно вищий, ніж у сусідніх країнах, де діє лише перший рівень пенсійної системи. У середньому, країни, де разом з державною пенсією діє недержавне накопичувальне пенсійне забезпечення, за підсумками 2020 року відзначили зростання коефіцієнта заміщення на 15,40%. Пенсійна система Німеччини складається з трьох рівнів, які були сформовані у 1883 році: державне обов'язкове пенсійне страхування з поділом умов пенсійного забезпечення за професійним розподілом працівників країни, добровільне корпоративне страхування на рівні підприємств та підрозділів, індивідуальне страхування, яке надається страховими компаніями та банками.

Пенсійна система країни складається з трьох рівнів. Перший рівень є обов'язковим і формується за рахунок внесків працівника і роботодавця. Цей

рівень забезпечує набуття права на пенсійне забезпечення після досягнення 65-річного віку. Другий рівень охоплює половину економічно активного населення і є колективним та обов'язковим. Внески на цей рівень здійснюються як роботодавцями, так і працівниками. Третій рівень розглядається окремо для кожної людини і передбачає здійснення внесків самими людьми. Ця система впроваджена в кількох країнах, таких як Австрія, Бельгія, Франція та Греція.

Чилійська пенсійна система була реформована від 1981 року. Вона базується на індивідуальній капіталізації доходів і має два рівні. Перший рівень є обов'язковим і передбачає накопичувальну систему страхування з індивідуальними рахунками. На цей рівень спрямовується 10% заробітної плати працівника, а також додатковий внесок до одного з шести адміністраторів фондів. Другий рівень включає добровільні пенсійні програми накопичення. Ця система є повністю децентралізованою, що означає, що вкладники можуть вільно обирати фонди і змінювати їх за потреби, забираючи накопичені кошти з собою [45].

Чилійська пенсійна система вважається однією з найуспішніших пенсійних реформ у світі. Однак, її успіх був підкріплений сприятливими економічними та демографічними умовами, а також розвитком фондового ринку.

Пенсійна система Угорщини подібна до пенсійної системи України. Учасниками пенсійної системи Угорщини є близько 30% економічно активного населення, що сприяється пільговим оподаткуванням учасників та розвинутим фінансовим ринком. Також пенсіонерам, які не мають власних заощаджень, надається солідарна пенсія, яка покриває потреби 60% населення та фінансується з податкових надходжень бюджету.

У Японії потреби пенсіонерів забезпечуються за рахунок внесків працівників, підприємців та державних дотацій, а додаткові пенсії фінансуються внесками роботодавців та працівників. У Гонконзі та Сінгапурі пенсійні виплати забезпечуються централізованими або комерційними фондами, де держава відіграє регуляторну роль [62].

Після аналізу вищезазначеної інформації, можна виділити наступні пункти:

- Європейські країни (Німеччина, Швеція, Польща) мають пенсійні моделі, які дозволяють населенню забезпечити майбутній добробут через розвинену пенсійну систему, що включає можливість накопичень на обов'язковій та необов'язковій основі, на відміну від базової солідарної пенсії;

- Країни Азії (Китай, Південна Корея, Японія та інші) мають пенсійні моделі, які ґрунтуються на розвиненому накопичувальному пенсійному забезпеченні, з меншим значенням соціальної пенсії.

За даними Організації економічного співробітництва та розвитку, частка фінансових ресурсів, що обертається на ринку накопичувального пенсійного забезпечення, іноді перевищує 100% ВВП країни.

Зарубіжні учасники ринку пенсійного забезпечення акцентують увагу на активному управлінні пенсійними активами з метою забезпечення доходу, що перевищує середньоринковий рівень. З іншого боку, національні учасники ринку вкладають пенсійні активи в об'єкти з мінімальним рівнем ризику, хоча це призводить до найнижчого рівня доходності порівняно з вищим рівнем ризику. Наприклад, в Україні найбільш надійними об'єктами для інвестування залишаються державні боргові цінні папери та банківські депозити. Проте, такий напрямок використання коштів не сприяє економічному розвитку країни, оскільки більшість залучених коштів витрачається на соціальні гарантії та інші непродуктивні витрати. Натомість, реальний сектор економіки вважається найбільш перспективним напрямком інвестування капіталу, оскільки сприяє створенню нових робочих місць. Польща, Литва та Естонія є прикладами країн з найбільш ризикованою інвестиційною політикою учасників пенсійної системи, де більшість інвестицій спрямовується у акції підприємств, а не в державні облігації. Ці країни також мають найнижчі значення коефіцієнта заміщення серед аналізованих країн [70].

Підсумовуючи вищезазначене, ураховуючи розвиток пенсійного забезпечення в іноземних країнах, серед поточних недоліків, що перешкоджають розвитку НПФ в Україні є :

- недостатня освіченість населення щодо учасників ринку та особливостей їх функціонування;
- недовіра клієнтів до фінансових посередників;
- недорозвиненість фондового ринку та низький рівень розвитку та гарантій щодо безпеки інвестування у реальний сектор економіки, тобто відсутність надійних інструментів інвестування;
- занадто консервативний підхід інвестиційної політики суб'єктів ринку НПФ України;
- низька покупільна спроможність населення, зокрема робітників, з зарплатні яких щомісяця відраховується щонайменше 41,50% суми та розподіляється до бюджету та соціальних фондів.

Проте можна вирішити ряд питань, які допоможуть стимулювати розвиток НПЗ на сучасному етапі:

- впровадження програм інформування населення про діяльність учасників ринку та можливість отримання додаткової пенсії;
- забезпечення гарантій вкладникам щодо можливості відшкодування певної суми пенсійних вкладів у разі банкрутства учасника ринку (аналогічно до Фонду гарантування вкладів фізичних осіб);
- забезпечення співфінансування пенсійних внесків роботодавцем і працівником за ініціативою останнього;
- перегляд відсоткової ставки єдиного соціального внеску, дослідження можливості та доцільності зменшення базової ставки.

Ураховуючи сучасний стан пенсійних систем у світі, не існує універсальної та ідеальної моделі. Однак, кожна країна має свою національну модель, яка враховує особливості економічного розвитку, менталітету населення та соціальної політики. Це означає, що необхідно поєднувати різні рівні та

специфіку пенсійних систем, щоб забезпечити матеріальне забезпечення пенсіонерів.

В Україні наразі проводиться реформування другого рівня пенсійної системи, який є накопичувальним. Учасники недержавного пенсійного забезпечення в Україні діють, але зустрічають низький попит на свої послуги. Щоб розвивати третій рівень пенсійного забезпечення, який є поширеним у закордонних країнах, необхідно змінити настрій населення шляхом підвищення ефективності управління фінансовими активами. Це сприятиме стабільності та своєчасному розрахунку з вкладниками. Багаторівнева пенсійна система може сприяти якості функціонування економіки, соціальній захищеності населення, розвитку фондового ринку та захисту прав громадян.

Проте, ефективне функціонування другого і третього рівнів пенсійної системи в Україні можливе лише за умов наявності надійних фінансових інструментів та достатнього фінансового забезпечення громадян. Солідарний рівень також повинен існувати, але як другорядний елемент поряд з накопичувальною системою. Тому необхідно створити багаторівневу пенсійну систему, яка забезпечить баланс між інтересами населення та держави щодо пенсійного забезпечення пенсіонерів.

Отже, недержавні пенсійні фонди (НПФ) вже протягом декількох десятиліть поширені по всьому світу та набувають популярності й в Україні. У цих фондах збираються кошти для забезпечення людей додатковим недержавним пенсійним страхуванням. Основна мета НПФ полягає у накопиченні капіталу за рахунок регулярних внесків протягом тривалого періоду, який потім виплачується у вигляді пенсійних виплат учасникам. Однією з особливостей цієї системи є те, що кошти продовжують працювати та приносити прибуток під час виплат, завдяки щоденній капіталізації відсотків. Учасники можуть зняти кошти з рахунків НПФ лише за відповідних умов або після досягнення визначеного віку, що допомагає захистити їх пенсійні накопичення від недоречних витрат.

У світі спостерігається зменшення кількості недержавних пенсійних фондів та їх перетворення на самостійні юридичні особи. Ця тенденція може бути корисною для України, оскільки сприятиме популяризації роботи таких фондів та залученню нових учасників. Такі зміни допоможуть зменшити фінансове навантаження на державу і забезпечать гідну старість українським пенсіонерам.

Сучасні тенденції у світі щодо діяльності недержавних пенсійних фондів свідчать про зменшення кількості неавтономних фондів та їх перетворення на самостійні юридичні особи. Це може бути корисною практикою для України, щоб популяризувати роботу таких фондів та залучати нових учасників. Такі зміни допоможуть зменшити фінансове навантаження на державу і забезпечать гідну старість українським пенсіонерам.

ВИСНОВКИ

Недержавні пенсійні фонди (НПФ) мають велике значення для пенсійної системи, окремих громадян і економіки в цілому. Цей особливий фінансовий інститут створює нові можливості для підвищення добробуту населення при обмежених можливостях державної пенсійної системи, а також сприяє економічному розвитку країни. Аналіз діяльності НПФ в Україні свідчить про те, що система недержавного пенсійного забезпечення в нашій країні знаходиться на стадії поступового впровадження і не користується великою популярністю серед населення. Це пояснюється недовірою громадян до подібних фінансових установ, недостатнім рівнем захисту від потенційних ризиків, обмеженою кількістю фінансових інструментів і недостатньо розвиненим інформаційним забезпеченням. Проблеми, пов'язані з військовими діями на території країни, також посилюють цю ситуацію. Тому необхідно розробити і впровадити програму комплексних заходів для розвитку недержавного пенсійного забезпечення в Україні. Варто зазначити, що ефективність діяльності НПФ в країні залежить не тільки від модернізації чинної пенсійної системи, але й від рівня життя, доходів населення і розвитку інфраструктури фінансового ринку.

Регулюванням третього рівня пенсійного забезпечення в Україні здійснюється за допомогою таких законодавчих документів: Закон України "Про недержавне пенсійне забезпечення"; законодавство про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування; закони України "Про страхування", "Про банки і банківську діяльність", "Про інститути спільного інвестування (пайові та корпоративні інвестиційні фонди)", "Про цінні папери і фондову біржу", "Про державне регулювання ринку цінних паперів в Україні", "Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг" та інші нормативно-правові акти. З 01 січня 2024 року набув чинності новий Закон України "Про фінансові послуги та фінансові компанії", а старий Закон України "Про фінансові послуги

та державне регулювання ринків фінансових послуг" втратив свою чинність з цієї дати.

На кінець 2023 року в Державному реєстрі фінансових установ було зареєстровано 63 недержавних пенсійних фонди (НПФ) та 18 адміністраторів НПФ. Слід відзначити, що на кінець 2022 року було зареєстровано 63 НПФ та 19 адміністраторів. Зокрема, недержавні пенсійні фонди були зареєстровані у 8 регіонах України, найбільша кількість яких зосереджена у м. Києві – 40, що становить 71,4% від загальної кількості діючих НПФ.

Структура пенсійних контрактів на кінець 2023 р. виглядає наступним чином: 90,2 тис. штук контрактів укладено з фізичними особами, 0,1 тис. штук контрактів укладено з фізичними особами-підприємцями, а 6,6 тис. штук контрактів укладено з юридичними особами. Кількість пенсійних контрактів на кінець 2023 року зросла на 0,8% (0,8 тис. шт.) порівняно з аналогічним періодом 2022 року. Кількість вкладників станом на кінець 2023 року збільшилася на 0,9% (0,8 тис. вкладників) порівняно з аналогічним періодом 2022 року. Зокрема, на 31 грудня 2023 року у НПФ було 886,3 тисячі учасників, з них 93,8 тисячі осіб (10,6% від загальної кількості учасників) отримують пенсійні виплати. Більшість учасників НПФ на кінець 2023 року були віком від 25 до 50 років - 49,8%, від 50 до 60 років - 25,3%, старше 60 років - 24,5%, до 25 років - 0,5%.

У кінці 2023 року пенсійні виплати склали 1 661,7 мільйонів гривень, що на 13,7% більше, ніж у 2022 році. Зростання одноразових виплат становило 6,9%, а пенсійних виплат на визначений строк - 21,0%. Недержавні пенсійні фонди здійснили пенсійні виплати для 93,8 тисяч учасників, що становить 10,6% від загальної кількості учасників, які отримують пенсійні виплати. Один з ключових показників системи НПФ - це сплачені пенсійні внески.

У 2023 році середній розмір пенсійного внеску на одного вкладника складає: для юридичних осіб та фізичних осіб - підприємців - 57 304,00 грн; для фізичних осіб - 1 261,15 грн. Основними напрямками інвестування пенсійних активів стали державні цінні папери (49,4% від загального обсягу інвестованих

активів), грошові кошти на рахунках у банках (43,0%), облігації підприємств, що є резидентами України (3,7%), дебіторська заборгованість (1,2%), нерухомість (0,9%) і акції (0,9%). Загальний дохід від інвестування пенсійних активів станом на кінець 2023 року склав 4 088,5 млн. грн., що є на 802,9 млн. грн. більше, ніж станом на кінець 2022 року, або на 24,4%. Витрати, які компенсуються за рахунок пенсійних активів, зросли на 13,7% порівняно з аналогічним періодом 2022 року і загалом за існування пенсійних фондів складають 684,7 млн. грн.

У 2023 році середній розмір пенсійного внеску на одного вкладника становить 57 304,00 грн для юридичних осіб та фізичних осіб - підприємців, і 1 261,15 грн для фізичних осіб. Витрати, які компенсуються за рахунок пенсійних активів, зросли на 13,7% порівняно з аналогічним періодом 2022 року і загалом за існування пенсійних фондів складають 684,7 млн. грн.

За даними УАІБ, загальна чиста вартість активів (ЧВА) 56 недержавних пенсійних фондів на 31.01.2024 року склала 2706,96 млн гривень. За показниками попереднього місяця, загальне збільшення ЧВА становило +37,21 млн гривень. Більшість фондів сектору завершили місяць зі збільшенням чистої вартості одиниці пенсійних внесків (ЧВО), лише 14 зафіксували зменшення. Діапазон зміни ЧВО коливався від +1,64% до -1,59%. Лідерами зі зростання чистої вартості пенсійної одиниці у січні стали фонди: ВПФ "Династія" (+1,64%), ВНПФ "Емерит-Україна" (+1,54%) та НКПФ ВАТ «Укресімбанк» (+1,44%). Найнижчі показники зміни чистої вартості пенсійної одиниці у січні показали фонди: ВНПФ "Українська пенсійна спілка" (-1,59%), ВНПФ "НІКА" (-0,79%) та ВНПФ "ПОКРОВА" (-0,68%)

Під час дослідження, було виявлено кілька проблем у функціонуванні системи недержавного пенсійного забезпечення в Україні. Серед цих проблем - низький рівень покриття населення послугами недержавного пенсійного забезпечення, недостатньо високий рівень участі недержавних пенсійних фондів в економіці України, зростання навантаження на солідарну систему через збільшення кількості літніх людей та зростання очікуваного терміну життя

населення, недостатньо високий рівень прибутковості недержавних пенсійних фондів через консервативні інвестиційні стратегії, високий рівень інфляції, що знижує ефективність інвестицій недержавних пенсійних фондів, відсутність зацікавленості населення у вкладанні коштів у недержавні пенсійні фонди, низький рівень обізнаності населення щодо можливостей інвестування та низький рівень доходів громадян, що обмежує їх можливості зекономити.

Для вирішення такої кількості проблем необхідно розробити низку заходів, пов'язаних з ефективним функціонуванням мережі НПФ в Україні. Ці заходи включають: забезпечення прозорості діяльності НПФ та захисту прав їх учасників; створення фонду гарантування пенсійних внесків учасників, який повертатиме частину таких вкладів у разі банкрутства обраного НПФ. Це сприятиме збільшенню довіри населення до цих фінансових установ; удосконалення та модернізація нормативно-правової бази, що стосується управління ризиками НПФ; проведення заходів щодо покращення фінансової грамотності населення та збільшення суспільного інтересу до участі в системі недержавного пенсійного забезпечення; зменшення оподаткування виплат учасникам НПФ при досягненні ними пенсійного віку; надання податкових пільг для юридичних осіб - засновників НПФ, які мають значну кількість учасників; забезпечення розвитку фінансового ринку в Україні, що розширить асортимент фінансових інструментів, в які можуть інвестувати НПФ.

З урахуванням розвитку пенсійного забезпечення в іноземних країнах, запропоновано ряд заходів, які сприятимуть розвитку НПФ на сучасному етапі. Ці заходи включають в себе впровадження програм інформування населення про діяльність учасників ринку та можливість отримання додаткової пенсії; забезпечення гарантій вкладникам щодо можливості відшкодування певної суми пенсійних вкладів у разі банкрутства учасника ринку (аналогічно до Фонду гарантування вкладів фізичних осіб); забезпечення співфінансування пенсійних внесків роботодавцем і працівником за ініціативою останнього; перегляд

відсоткової ставки єдиного соціального внеску, дослідження можливості та доцільності зменшення базової ставки.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Багацька К. В., Н. І. Дем'яненко. Бюджетна система: Навч. посіб. / За ред. Т. А. Говорушко. Львів : Магнолія 2006. 296 с.
2. Базилевич В. Д., Базилевич К. С., Пікус Р. В. та ін. Страхування: підручник / за ред. В. Д. Базилевича. Київ : Знання, 2008. 1019 с.
3. Борисюк О. В., Дацюк-Томчук М. Б., Звірко А. О., Демчук І. В. Роль недержавних пенсійних фондів у забезпечення соціально-економічного розвитку України. *Modern Economics*. 2022. № 32(2022). С. 16-23. URL: [https://doi.org/10.31521/modecon.V32\(2022\)-02](https://doi.org/10.31521/modecon.V32(2022)-02).
4. Будякова О., Квас В. Роль недержавних пенсійних фондів в умовах воєнного стану та післявоєнної відбудови України. Міжнародна науково-практична конференція «Проблеми інтеграції освіти, науки та бізнесу в умовах глобалізації»: тези доповідей, 7 жовтня 2022 р. Київ : КНУТД, 2022. С. 55–56.
5. Васьківська К. В., Данилюк О. І. Удосконалення системи пенсійного забезпечення в Україні. *Бізнес інформ*, 2015. № 11. С. 190–194.
6. Всі чотири НПФ під управлінням КУА «Всесвіт» увійшли до топ-10 за доходністю за рік. URL: <https://www.vsesvit.com.ua/vsi-chotyry-npf-pid-upravlinnyam-kua-vsesvit-uvijshly-do-top-10-za-dohodnistyu-za-rik/>
7. Гончаренко Н. І., Кравець М. А. Особливості інституціональної структури фондового ринку Польщі в умовах трансформаційних змін глобального фінансового середовища. *Проблеми економіки*. 2017/ № 1. С. 8–14. URL: https://www.problecon.com/export_pdf/problems-of-economy-2017-1_0-pages-8_14.pdf
8. Дем'янчук О. І., Ничипорук А. А. Недержавне пенсійне забезпечення в Україні. *Вісник Одеського національного університету. Серія: Економіка*. 2021. Т. 26, Вип. 5. С. 92-96.
9. Державна служба статистики України: вебсайт. URL: <https://www.ukrstat.gov.ua/>

10. Жернаков В. В. Пенсійне забезпечення: Навч. посіб. /За ред. В. В. Жернакова. Харків, 2013. URL: http://library.nlu.edu.ua/POLN_TEXT/POSIBNIKI_2013/Pr_0025.pdf
11. Закон України «Про банки і банківську діяльність». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2121-14#Text>
12. Закон України «Про державне регулювання ринку цінних паперів в Україні». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/448/96-%D0%B2%D1%80#Text>
13. Закон України «Про ринки капіталу та організовані товарні ринки». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3480-15#top>
14. Закон України «Про фінансові послуги та фінансові компанії». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1953-20#Text>
15. Інфляційний звіт. Квітень 2023 року. *Національний банк України*. URL: https://bank.gov.ua/admin_uploads/article/IR_2023-Q2.pdf?v=4
16. Інфляційний звіт. Національний банк України: вебсайт. Січень 2023 року. URL: https://bank.gov.ua/admin_uploads/article/IR_2023-Q1.pdf?v=4
17. Інформація про стан та розвиток недержавного пенсійного забезпечення України. *Звіти Накомфінпослуг за 2011-2019 рр.* URL: <https://www.nfp.gov.ua/ua/Informatsiia-pro-stan-i-rozvytok-nederzhavnohopensiino-ho-zabezpechennia-Ukrainy.html>
18. Інформація про стан та розвиток недержавного пенсійного забезпечення України на 30.09.2020. *Національна комісія з цінних паперів та фондового ринку*. URL: <https://www.nssmc.gov.ua/news/insights/#tab-5>.
19. Інформація щодо основних показників діяльності НПФ за 2021 рік, 2022 р. (у розрізі кожного НПФ). *Національна комісія з цінних паперів та фондового ринку*. URL: <https://www.nssmc.gov.ua/news/insights/#tab-5>
20. Іщенко А. Недержавні пенсійні фонди: як вони працюють в Україні та чи вигідно ними користуватися. URL: <https://delo.ua/economy/nederzavni-pensiini-fondi-yak-voni-pracyuyut-v-ukrayini-ta-ci-vigidno-nimi-koristuvatisya-429798/>

21. Квас В. О., Будякова О. Ю., Романчук М. В. Сучасний стан недержавного пенсійного забезпечення в Україні. *Міжнародний науковий журнал "Інтернаука". Серія: Економічні науки*. 2023. № 10(1). С. 108-115. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/mnjie_2023_10\(1\)_14](http://nbuv.gov.ua/UJRN/mnjie_2023_10(1)_14)

22. Лондар С. Л., Лондар Л. П. Перспективи розвитку недержавного пенсійного забезпечення в Україні. *Фінанси України*. 2011. № 9. С. 45–58.

23. Міністерство юстиції України: веб-сайт. URL: https://minjust.gov.ua/m/str_4816

24. Національні рахунки (ВВП). *Держстат України*. URL: http://ukrstat.gov.ua/imf/arhiv/nr/nr_u.htm

25. Недержавне пенсійне забезпечення в Україні: оцінка та рекомендації. *Проект USAID Трансформація фінансового сектору*. 2019. http://www.fst-ua.info/wp-content/uploads/2019/07/Voluntary_Private_Pensions_in_Ukraine-Assessment_jul2019_ua.pdf

26. Недержавні пенсійні фонди: хто пропонує найбільшу дохідність під час війни. *МінФін*. URL: <https://minfin.com.ua/ua/2023/03/24/102840278/>

27. Олешко А.А., Будякова О.Ю., Квас В.О. Регулююча роль держави у відновленні національної економіки. *Економіка та держава*. 2022. № 8. С. 15–18. doi: 10.32702/2306-6806.2022.8.15.

28. Офіційний сайт Національної комісії, що здійснює державне регулювання в сфері ринків фінансових послуг. URL: <http://www.nfp.gov.ua>

29. Пенсійний фонд України: вебсайт. URL: <https://www.pfu.gov.ua/2154582-pensijnyj-fond-ukrayiny-infor-muye-128/>

30. Петрушка О. В., Сидоров І. П. Розподільчі та накопичувальні пенсійні системи: азіатський досвід та висновки для України. *Інфраструктура ринку*. 2019. №35. С. 405-410

31. Підсумки розвитку системи недержавного пенсійного забезпечення станом на 2021 рік: веб-сайт НКЦПФР. URL: <https://www.nssmc.gov.ua/news/insights/#tab-5>

32. Підсумки розвитку системи недержавного пенсійного забезпечення станом на 31.12.2023. URL: https://www.nssmc.gov.ua/wp-content/uploads/2024/05/npf_4_kv-2023.pdf

33. Підсумки розвитку системи недержавного пенсійного забезпечення станом на 31.03.2024. URL: https://www.nssmc.gov.ua/wp-content/uploads/2024/06/npf_1_kv-2024.pdf

34. Підсумки розвитку системи недержавного пенсійного забезпечення станом на 30.06.2023. Національна комісія з цінних паперів та фондового ринку. URL: https://www.nssmc.gov.ua/wp-content/uploads/2023/09/npf_2_kv-2023.pdf

35. Пікус Р. В., Циганок А. О. Формування системи пенсійного забезпечення в розвинених країнах. *Інвестиції: практика і досвід*. 2023. № 6. С. 131–139. URL: <https://www.nayka.com.ua/index.php/investplan/issue/view/64/50>

36. Пікус Р. В., Циганок А. О. Ризики інвестиційної діяльності недержавних пенсійних фондів в Україні. *Грудневі читання. Стійкість бізнесу і добробут домогосподарств: фінансові та соціальні аспекти*: збірник тез доповідей XIV Міжнародної науково-практичної конференції. 1–2 грудня 2022 року, м. Київ. За заг. ред. Н. В. Приказюк. Київ. 2022. Вип. XIV. С. 80–82.

37. Пікус Р. В., Трейтяк О. О. Перспективи розвитку недержавного пенсійного забезпечення в Україні. *Економіка та суспільство*. 2024. № 59. URL: https://www.researchgate.net/publication/378258034_PERSPEKTIVI_ROZVITKU_NEDERZAVNOGO_PENSIJNOGO_ZABEZPECENNA_V_UKRAINI

38. Пікус Р. В., Хемій А. С. Реформування пенсійних систем зарубіжних країн: досвід для України. *Фінансові послуги*. 2017. № 2. С. 6-10.

39. Податковий кодекс України від 02 груд. 2010 року. № 2755-VI. URL: <https://ibuhgalter.net/tax-codex/159> (дата звернення: 01.04.2022).

40. Пояснювальна записка до проекту Закону України «Про казначейський пенсійний план». 3 с. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/pubFile/1453496>

41. Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування: Закон України від 09.07.2003 № 1058-IV. Дата оновлення: 02.09.2023 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/1058-15>

42. Про недержавне пенсійне забезпечення: Закон України від 09.07.2003 № 1057-IV. Дата оновлення: 01.07.2021 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1057-15>

43. Про систему гарантування вкладів фізичних осіб: Закон України від 23.02.2012 № 4452-VI. Дата оновлення: 31.03.2023 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4452-17#Text>

44. Про страхування: Закон України від 07.03.1996 № 85/96-ВР. Дата оновлення 03.08.2019 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/85/96-%D0%B2%D1%80>

45. Прокопенко В. Ю., Міщенко В. С. Пенсійне забезпечення: вітчизняна практика та зарубіжний досвід. *Вісн. ХНАУ. Серія: Економічні науки*. 2018. №4. С. 418–427

46. Ринок фінансових послуг: підручник / кол. авторів; ред. Н. В. Приказюк; Київ : ФОП Ямчинський О. В., 2019. 757 с.

47. Ріппа М., Шимко Я. Економічна природа недержавних пенсійних фондів. *Економічний вісник університету*. 2019. № 41. С. 162–170. URL: <https://doi.org/10.31470/2306-546X-2019-41-162-170>.

48. Розміри ЄСВ і єдиного податку для ФОП з 1 січня 2022 року. Ліга: Закон. 2021. URL: https://biz.ligazakon.net/news/207461_rozmri-sv-dinogo-podatku-dlya-fop-z-1-schnya-2022-roku

49. Система недержавного пенсійного забезпечення. *Міністерство Юстиції*. URL: <http://surl.li/umyxd>

50. Система пенсійного забезпечення громадян: чи можна врятувати пенсії для українців. Центр Разумкова: вебсайт. URL: https://razumkov.org.ua/images/2022/11/15/sys_pens_zab.pdf

51. Скільки назбирали грошей і заробили для своїх клієнтів НПФ у 2023 році. URL: <https://minfin.com.ua/ua/invest/articles/yak-ukrayinski-npf-perezhili-minuliy-rik-i-hto-zaroblyav-naybilshe/>

52. Смирнова І. І., Хачікян С. А. Недержавне пенсійне забезпечення в Україні: тенденції та проблеми розвитку. *Економічний простір*. 2021. № 176. С. 124-129. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ecpros_2021_176_24

53. Сокоринський Ю. В. Види недержавних пенсійних фондів. URL: http://www.lawbulletin.oduvs.od.ua/archive/2018/7_2018/part_1/21.pdf

54. Стратегія КНПФ НБУ 2017-2022: веб-сайт НБУ. URL: https://knpf.bank.gov.ua/uchasnykam/pro_fond/strategiia_knpf_nbu_2017-2022.html

55. Суздаєва О. С. Недержавні пенсійні фонди: сучасний стан і перспективи розвитку. *Проблеми системного підходу в економіці*. 2020. Вип. 6. С. 90-95. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/PSPE_print_2020_6_15

56. Танчик В. І., Грушко В. І. Сучасний стан та перспективи розвитку недержавного пенсійного забезпечення в Україні. Держава, регіони, підприємництво: інформаційні, суспільно-правові, соціально-економічні аспекти розвитку: матеріали міжнародної конференції (21-22 листопада 2019 р.). Київ. 2019. С. 369-371. URL: https://library.krok.edu.ua/media/library/category/materiali-konferentsij/grushko_0010.pdf

57. Ткаліч О. І. Зарубіжний досвід правового статусу недержавних пенсійних фондів. Наукові записки Львівського університету бізнесу та права. 2012. № 8. С. 46-49. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nzlubp_2012_8_14

58. Третяк Д. Д. Суперечності розвитку недержавного пенсійного забезпечення в Україні. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Економіка*. 2014. Вип. 1. С. 89-93.

59. УАІБ: Щомісячний огляд діяльності недержавних пенсійних фондів в Україні. Січень 2024 року. URL: <https://www.uaib.com.ua/analituaib/npf-month/uaib-shchomisyachniy-oglyad-diyalnosti-nederzhavnih-pensiynih-fondiv-v-ukrajini-sichen-2024-roku>

60. Фінансова грамотність, фінансова інклюзія та фінансовий добробут в Україні у 2021. Звіт за результати досліджень. *USAID*. URL: https://bank.gov.ua/admin_uploads/article/Research_Financial_Literacy_Inclusion_Welfare_2021.pdf?v=4

61. Фурдак М. М. Система пенсійного забезпечення в Україні – деякі аспекти реформування. *Бізнес Інформ*. 2021. №6. С. 176–183. URL: <https://doi.org/10.32983/2222-4459-2021-6-176-183>

62. Чеберяко О. В., Бикова В. Моделі пенсійного забезпечення: зарубіжна та вітчизняна практика. *Економіка*, 2020. Вип. 5(212). С. 43-51 URL: <http://bulletin-econom.univ.kiev.ua/wp-content/uploads/2021/04/212-43-51.pdf>

63. Яким був 2023 рік для недержавних пенсійних фондів ОТП Пенсія та Фріфлайт? URL: <https://www.otpcapital.com.ua/2024/01/04/yakym-buv-2023-rik-dlya-nederzhavnyh-pensijnyh-fondiv-otp-pensiya-ta-friflajt/>

64. Amaglobeli D., Chai H., Dabla-Norris E., Dybczak K., Soto M., Tieman A. F. The Future of Saving: The Role of Pension System Design in an Aging World. *IMF staff discussion note* (January 15, 2019). URL: <https://www.imf.org/en/Publications/Staff-Discussion-Notes/Issues/2019/01/09/The-Future-of-Saving-TheRole-of-Pension-System-Design-in-an-Aging-World-45138>

65. Barr, Nicholas and Diamond, Peter A., Reforming Pensions. (2008). MIT Department of Economics Working Paper No. 08-22. DOI: <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.1315444>

66. Berezina S. Perspectives of accumulation of funds in the accumulative pension insurance system of Ukraine. *Investment Management and Finance innovations*. 2017. № 14(2). С. 127–137.

67. IMF Engagement on Pension Issues in Surveillance and Program Work. *International Monetary Fund*. URL: <https://www.imf.org/en/Publications/TNM/Issues/2022/06/15/IMF-Engagement-on-Pension-Issues-inSurveillance-and-Program-Work-519530>

68. National economic development and modernization: experience of Poland and prospects for Ukraine: Collective monograph, edited by A. Pavlik, K. Shaposhnykov, Kielce, Poland, 2017. C. 253–272

69. Operational Data Portal: вебпортал. URL: <https://data.unhcr.org/en/situations/ukraine>

70. Pension at a Glance 2021: OECD and G20 Indicators. OECD, 2021. URL: <https://doi.org/10.1787/b6d3dcfc-en>

71. Pikus R., Tsyhanok A. Investment activity of non-state pension funds in Ukraine. *Progressive research in the modern world: Proceedings of VI International Scientific and Practical Conference*. Boston, USA. 2–4 March 2023. BoScience Publisher. 2023. P. 546–548.

72. Retirement Anxiety of Informal Workers: A View on the Chilean Pension System, 2018. URL: https://icpm.in1touch.org/document/5309/REQUIRED-Case-Study-Chile-Retirement-FINAL_.pdf